

"חוקים לחיותם"
הלכות לל הסדר

לב שזמע

שיעורי הרה"ג
רבי שמעי' לעזו שליט"א
דומ"ץ קהל ישב לב דסאטמאר
לונדון

על פרשת השבוע

הג הפסח

ניתן לשמוע השיעורים ב'קול הלשון'

020 81917000

[ex3,1.11.1]

שגיאות מי יבין - אי אפשר לבר בלא תבן
בבקשה, המוצא שגיאה כלשהוא יואיל להודיע למו"ל למען יתוקן אי"ה

להערות והארות ולקבלת הגליון

יש לשלוח לאימעל: levshomeya@gmail.com

לעילוי נשמת

הרה"ח מקים עולה של תורה

ר' ישעי' זאב בן הרה"ח ר' ישראל ישכר זלה"ה

גלב"ע י"ב תשרי תשע"ז

ת. נ. צ. ב. ה.

עורך: יצחק אייכלר

052-7121811

סדר ועימוד: א. י. גרינוואלד

054-8494370

תוכן הענינים

חג הפסח

ד..... מצות סיפור יציאת מצרים

☆ מצות עשה לספר סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן ☆ האדם נפעל כפי פעולותיו ☆ למען תזכור את 'יום צאתך' מארץ מצרים 'כל' ימי חיך ☆ כל ימי חיך ☆ לכל אחד יש חלק בתורה ובהגדה שאינו מתגלה אלא על ידו - עד שדרשה בן זומא ☆ וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח ☆ היהודי הפשוט ביותר נחשב בליל הסדר כאחד מגדולי ישראל - 'כולנו מסובים'

ט..... והגדת לבנך ביום ההוא לאמר

☆ מצוות 'הגדת לבנך' ☆ והגדת - ותחוי לברך ☆ ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ☆ למען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ☆ אני ה' - אני ולא מלאך וכו' לא על ידי שליח ☆ וארד להצילו ☆ בני בכורי ישראל

יז..... כנגד ארבעה בנים דיברה תורה

☆ מכח קדושת הלילה יכול אפילו הבן הרשע ביותר לשוב ולהיגאל ☆ לתאוה יבקש נפדי ☆ ועמך 'כולם' - צדיקים ☆ ואף אתה הקהה את שיניו ☆ 'מה העבודה הזאת לכם' - ענייני 'לכם'

שביעי של פסח

כג..... כח הבטחון והאמונה הכריע את הכף לטובה ונבקע הים

☆ מה תצעק אלי ☆ בזכות האמונה הוכרע הכף לטובה והתגברה מדת הרחמים כנגד מידת הדין ☆ בשכר האמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה ☆ בני ישראל היו ראויים לראות במפלתן של רשעים אחר שניצלו בזכות עצמן - בזכות האמונה ☆ על ידי האמונה זוכה שימלא משאלות לבו

כז..... קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף

☆ לגוזר ים סוף לגזרים ☆ קשין מזונותיו וכו' - מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של ישראל ☆ ויצעקו בני ישראל אל ה' - שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן ☆ כשצריך ישועה בענין הפרנסה או הזיווג - יגביר את האמונה כמו בקריעת הים ותיכף יושע ☆ קושי הפרנסה והזיווגים 'מחמת שכל אחד תולה בסיבה בלי אמונה' ☆ מזונות האדם יהיו מוקפין באמונה כדוגמת קריעת הים שהיו 'המים להם חומה מימינם ומשמאלם' ☆ ללמוד מקריעת ים סוף שלא להקשות קשיות על עיכוב הפרנסה ☆ ההשלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

חג הפסח

מצות סיפור יציאת מצרים

☆ מצות עשה לספר סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן ☆ האדם נפעל כפי פעולותיו ☆ למען תזכור את 'יום צאתך' מארץ מצרים 'כל' ימי חיך ☆ כל ימי חיך ☆ לכל אחד יש חלק בתורה ובהגדה שאינו מתגלה אלא על ידו - עד שדרשה בן זומא ☆ וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח ☆ היהודי הפשוט ביותר נחשב בליל הסדר כאחד מגדולי ישראל - 'כולנו מסובים'

אלא אפילו עם כל בריה (פסחים קטז). וענין המצוה, שיזכור הנסים והענינים שארעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל-יתברך נקמתנו מהם. ואפילו בינו לבין עצמו - אם אין שם אחרים - חייב להוציא הדברים מפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב^א.

ובמצוה זו לא נתנו חכמים שיעור, אלא אדרבא, כל כמה שמספרים יותר את סיפור יציאת מצרים, על רוב הניסים והנפלאות שעשה לנו ולאבותינו בהוציאנו ממצרים, מקיימים בזה גופא דמצות סיפור יציאת מצרים, וכמו שכתב בעל ההגדה 'שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. וכן פסק הרמב"ם (פ"ד הל' חמץ ומצה ה"ד ובספר המצוות עשין קנז), וכן אנו אומרים בהגדה 'מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה' וכו'.

מצות עשה לספר סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן

נצטוונו בתורה לספר ביציאת מצרים בליל פסח, כמו שנאמר (שמות יג יח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים', וכן אנו אומרים בהגדה 'בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך', והוא מהמכילתא (פר' בא מס' דפסחא פרשה יז).

וזו לשון ספר החינוך (מצוה כא) 'לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו. ולהלל ולשבח לשם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר (שמות יג ח) 'והגדת לבנך'. וכבר פרשו חכמים (מכילתא בא) דמצות הגדה זו הוא בליל ט"ו בניסן - בשעת אכילת מצה. ומה שאמר הכתוב 'לבנך', לאו דוקא בנו,

א. וע"ד מאמר הרה"ק ר' מרדכי מלעכוביטש זיע"א (תורת אבות, אמונה וביטחון א) על הפסוק (תהלים קטז ז) 'האמנתי כי אדבר', שעל ידי הדיבור - שחוזרים אמונה בפה, זוכים לאמונת הלב.

הרבה להם תורה ומצות, כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו ז"ל על זה באמרם (מנחות דף מג:): 'כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו מובטח לו שלא יחטא', לפי שאלו מצות תמידיות ונפעל בהן תמיד.

לכן אתה, ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקיך, כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלוקים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמוהם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם. אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל. ואחר דעתך זה, אל יקשה עליך מעתה ריבוי המצוות בענין זכירת ניסי מצרים, שהן עמוד גדול בתורתנו, כי ברבות עסקינו בהם נתפעל אל הדבר, כמו שאמרנו, והוא אשר דברנו, שזה תכלית כל המצוות האלו לכל פרטיהן ודקדוקיהן.

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך

אכן, לא רק בליל שימורים מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, אלא בכל יום ובכל עת, מצוה לזכור את יציאת מצרים, וכמובא בהגדה 'אמר ר' אלעזר בן עזריה: וכו', עד שדרשה בן זומא, שנאמר 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי

האדם נפעל כפי פעולותיו

ולמעשה, תכלית כל המצוות שנצטוונו מדאורייתא ומדרבנן בליל התקדש חג, נועדו להביא אותנו לספר ולהתבונן, להודות ולהלל על גאולתנו ועל פדות נפשינו, וכמו שכתב החינוך (מצוה טז, בביאור שורש איסור שבירת עצם בקרבן פסח) 'ואל תחשוב בני לתפוש על דברי ולומר, ולמה זה יצוה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזכרון אותו הנס, והלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו. כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער ישיאך לַדָּבָר כן.

ועתה בני, אם בינה - שמעה זאת והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע! כי האדם נפעל כפי פעולותיו. ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם - אם טוב ואם רע. ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצוות, אם אולי יעסוק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת, שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו.

ועל כן אמרו חכמים ז"ל (מכות כג:): 'רצה המקום לזכות את ישראל, לפיכך

המגן אברהם הנזכרים, והקשה עליהם מה שהקשה חתנו החתם סופר זיע"א. וזו לשונו 'במגן אברהם סי' טז, דכל שכן אם אמר שירת הים דיצא. וחתני הגאון מו"ה משה נ"י אב"ד דק"ק פרעסבורג, בתשובתו הנדפס בספר 'ים התלמוד' השיג על זה, דרחמנא קפיד (דברים טז א) 'תזכור יום צאתך' ולא יום קריעת ים סוף.

ולעניות דעותי אמת בפיו¹, דלהדיא איתא במדרש שמות רבה פרק כב (סי' א) וזו לשונו 'שנו רבותינו, הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכת בכורות באמת ויציב, ואם לא אמר מכות בכורות² לא יצא'³.

כל ימי חייך

ועיין במנחת חינוך (מצוה כא) שדן ומביא כמה חילוקים בין מצות סיפור יציאת מצרים שבליל פסח, לבין מצות זכירת יציאת מצרים של כל השנה. ובספר

חייך, ימי חייך - הימים, כל ימי חייך - הלילות'. והוא משנה שלימה במס' ברכות (יב).

והנה מסופר בבבלי (ברכות יג), שרבינו הקדוש היה יוצא ידי חובת קריאת שמע בפסוק הראשון בלבד. וידי חובת זכירת יציאת מצרים היה יוצא ידי חובה כשהיה מזכיר אותה באמצע דבריו - 'מהדר רבי אשמעתא דאית בה יציאת מצרים', ועיין שם בגמ'.

ובמגן אברהם (או"ח סי' טז סוף ס"ק א) חידש לפי דברי הגמ' הללו, שאף מי שמזכיר 'קריעת ים סוף' יוצא ידי חובת זכירת יציאת מצרים. וזו לשונו 'ואיתא בגמ' [ברכות] דף יג ע"ב, שאם אמר הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים יצא. ונראה לי, דכל שכן אם אמר שירת הים דיצא'².

אמנם הגאון רבי עקיבא איגר (ברכות יג: שם אשמעתא דאית בה) הביא את דברי

ב. יתכן לבאר כוונתו, מדוע אם יאמר שירת הים 'כל שכן' שהוא יצא. דהנה שלימות היציאה מגלות מצרים היתה בעת קריעת ים סוף, וכפי שכתב הספורנו (שמות ו ו) בזו הלשון "וגאלתי" - בטביעת המצרים בים, כמו שהעיד באמרו 'ויושע ה' ביום ההוא' וכו', כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים'. ואם לפי דברי הגמ' די באמירת איזו שמועה על יציאת מצרים - כדי לקיים מצות זיכרון יציאת מצרים, א"כ כאשר מזכיר את שלימות הגאולה, 'שלא היו עוד עבדים בורחים' - על ידי מיתת המשעבדים בים, כל שכן שיצא ידי חובת זכירת גאולת ישראל ממצרים.

ג. של החתם סופר.

ד. הכוונה ליציאת מצרים שהיתה לאחר מכת בכורות שגרמה לפרעה להוציאם ממצרים.

ה. כנראה היה לפני הגאון ר' עקיבא איגר דפוס אחר ממה שלפנינו, מפני שבדפוס שלנו מופיע להדיא כדברי החתם סופר. וזו לשונו "ויראו העם את ה'", שנו רבותינו, הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכת בכורים ב'אמת ויציב'. ואם לא הזכיר, אין מחזירין אותו. אבל אם לא הזכיר יציאת מצרים, מחזירין אותו, שנאמר (דברים טז א) 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים'.

יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך - שנחיה עם זיכרון יציאת מצרים בכל עת ובכל שעה מעתות החיים.

וכאשר יהודי זוכה וזוכר את סיפור יציאת מצרים תמיד, הרי זה מביא אותה להשתעבד לעבוד את בוראו, כמאמר הפסוק (ויקרא כה מב) 'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים'¹.

לכל אחד יש חלק בתורה ובהגדה שאינו מתגלה אלא על ידו - עד שדרשה בן זומא

ואל יעלה בדעתו של האדם לשאול, וכי מה אוכל להוסיף ולהאריך בכל שנה בסיפור יציאת מצרים - בשעה שהדברים מפורסמים וידועים לכל בר בי רב, ומדוע איפוא בעל ההגדה מביא להדיא, ש'אפילו חכמים וכו', מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים'.

ונראה לבאר זאת עפ"י המובא בהגדת באר מים (מהרה"ק ר' יוסף משה זצ"ל מגיד משרים דק"ק זאלאוין, בעל מחבר ספר ברית אברים), בזו הלשון 'וכן מצינו שהתורה נקראת 'דרך', כמו שאמרו חז"ל (קידושין ב:) 'תורה איקרי 'דרך', שנאמר (שמות יח כ) 'והודעת להם את הדרך ילכו בה', וזה ידוע כי כל נשמה ונשמה מישראל יש לה אחיזה בתורה או באיזה תיבה או באיזה אות, אשר כל השפעות נשפעין אליה על ידי צינור זה

עמק ברכה מביא מה ששמע מהגרי"ז זצ"ל, שהיה אומר משמיה דאביו הגר"ח זצ"ל, שהיה מבאר בפני בני ביתו בכל שנה בליל פסח ג' חילוקים לדינא בין מצות סיפור סיפור יציאת מצרים בליל פסח למצוה לזכור בכל השנה. א', דרך סיפור לבנו או לחבירו ובכלל זה שיהא בדרך שו"ת, מה שאינו מחויב בכל השנה. ב', שיתחיל בגנות ויסיים בשבח, מה שאינו מחויב בכל השנה. ג', לבאר טעמי מצוות פסח מצה ומרור, מה שאינו כן במצות זכירה שבכל השנה. והעיקר הוא, שאופן הזכירה בליל פסח צריך להיות בדרך סיפור, שיאריך בו כפי כוחו ועל ידי כך יבוא להודות ולהלל.

ונראה להוסיף בעומק הדברים, שליל פסח הוא יסוד הזיכרון ליציאתנו ממצרים, ובלילה זה אנו מאריכים ומשתדלים בכל כוחותינו לזכור ולספר את יציאתנו ממצרים - עד שהדבר נקבע היטב בעומק שכלינו וליבנו, ולאחר מכן במשך ימות השנה אנו חוזרים ונוזרים במה שעסקנו בליל הפסח, ומלילה זה אנו יונקים חיות וזיכרון לכל השנה. וכדברינו משמע מלשון הפסוק, שבתחילה נאמר (דברים טז א) 'שמור את חודש האביב ועשית פסח לד' אלקיך וגו', והתכלית הוא - 'למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך'. כלומר, שתכלית שמירת חודש האביב ועשיית קרבן פסח וכו', נועדו 'למען תזכור

1. נאה ויאה להביא את המובא בשל"ה (מסכת פסחים מצה עשירה - דרוש ראשון) בזו הלשון 'על כן בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא, וזהו ענין הזכרת יציאת מצרים בכל יום - כאילו היום הזה יצאנו, וזהו מצות ספור כפרוטגמא חדשה, כי היציאה מועלת לכל קדושה שאנו מתקדשים בכל יום ויום, ולכל דבקות וקירוב לה' בכל יום ויום, הכל תלוי ביציאת מצרים - שלא שהתה עוד רגע אחד, שאז חס ושלום החמיץ העיסה, ואין ביעורה אלא שריפה'.

וזה שאמר הכתוב (תהלים קיט צז) 'מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי', ולא אמר כל היום אני לומד בה, או כל היום אני עוסק בה, אלא הפירוש כך הוא: 'מה אהבתי תורתך', איך אפשר להתאפק מלהיות לי געגועים לאהוב תורתך. ואמר הטעם: 'כל היום היא שיחתי', פירוש, כל היום היא מדברת ומשיח ממני מתי אבוא לעולם, כנ"ל. וא"כ איך אפשר להתאפק מלחשוב ומלדבר ממנה כל היום. וזה שאמר גם כן 'וכל המרבה דייקא לספר כו', הרי זה משובח, כי זה מורה על אהבתו בתורתו ית' כנ"ל.

ויש ללמוד מדבריו חיזוק נפלא, שלכל אחד ואחד יש חלק בתורה שאינו מתגלה אלא על ידו, על דרך המובא בגמ' (חולין ז). 'מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו'. וכאשר יהודי מאמין בכוחותיו ומתייגע ללמדה, הקב"ה עומד בעזרו ונותן לו דעת לגלות את חלקו שלו, וכמו שנאמר (משלי ב ד) 'אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא'.

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח

והנה מצינו בשם משמואל (הגדה של פסח ד"ה עבדים היינו) שכתב טעם נוסף מדוע 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. וזו לשונו 'ובזה יש לפרש, שעל זה טובות הולכות כל השאלות והתשובה. שהשאלה היתה למה אנו עושין כל כך רמזים בלילה הזה בהתגלות, הלא אין לך יפה מן הצניעות. וכתיב (משלי יא ב) 'את צנועים חכמה', ואין הברכה שורה אלא

שיש לו אחיזה בתורה. ובפרט השפעת חידושי תורה המוכן לאדם אחר על ידי צינור שלו, אז אי אפשר שתצא מחכם אחר קודם התגלותה על ידי חכם המוכן לו כנ"ל. וכן מצינו בדברי חז"ל (ילקוט יתרו רמז רסח ד"ה וישמע יתרו), שהיה הקב"ה אומר, אליעזר בני אומר: פרה בת שתיים כו'. וזה היה כמה מאות שנה קודם שבא ר' אליעזר לעולם הזה, ולא היה יכול שום אדם לומר זאת התורה, לפי שאינה שלו, עד שבא ר' אליעזר שהיתה שלו והיה אומר מה שהיה מוכן לו כבר. ועל זה אמרו (יומא לח): 'אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו'.

על כן התורה שהיא מוכנת לבוא על ידי אדם שעדיין לא בא לעולם אינה יכולה להיות שעשועים לפניו ית'. ולפי שאין בני אדם יכולין לעסוק בה, על כן היא מחכית ומצפית ודורשת זה האדם, מתי יבוא לעולם ותצא ותתגלה התורה הזאת לעולם ותהיה שעשועים אצלו ית', כמו שאמר הכתוב (משלי ח ל) 'ואהי[ה] אצלו כו' שעשועים יום יום'. וזה הדרש של 'כל ימי חייר' כו', היה מוכן לבן זומא, ולכן לא היה יכול ר' אלעזר בן עזריה לבוא בתורה על הדרש הנ"ל, כי לא היה מוכן לו, אף שהיה יודע גם כן הדין שמחויבין להזכיר יציאת מצרים בלילות, אך לא היה יודע הדרוש בתורה מהיכן נלמד דין זה, כי לא היה דרש זה חלקו של ר' אליעזר בן עזריה, ולא הדרש הנ"ל שעשועים אצלו ית', לכך היתה התורה והדרש הנ"ל מחכה ומצפה, ודורשה לבן זומא מתי יבוא בעולם ויתגלה הדרש הנ"ל ויתעסקו בו כל החכמים ותהא שעשועים אצלו ית'. וזה שאמר 'עד שדרשה' דייקא, דהיינו שהתורה היתה דורשת לבן זומא וְדָרַש הדרש הנ"ל.

הגאולה, ובהתגלות יותר - הוא ביטול הסטרא אחרא ביותר'.

היהודי הפשוט ביותר נחשב בליל הסדר כאחד מגדולי ישראל - 'כולנו מסובים'

וגדולה מעלתו של המספר ביציאת מצרים בליל שימורים - כמו אחד מגדולי הדור, וכדברי החתם סופר (דרשות החתם סופר רמז) בזו הלשון 'השאלה הרביעית 'כולנו מסובים'. עניינו, כי איך יצוייר יהיה העם - ככהן, כולם שרים - לא יכנעו מפני חברו ובן מפני אביו, ואין זה מדרך המוסר וכו'.

והכוונה, ביום זה דוקא 'לא ניכר שוע לפני דל' (איוב לד ט), כי אין חכמה וזקנה, רק לספר ביציאת מצרים, ובזה כולי עלמא שווין - קטן כגדול שם הוא, ולכן כולנו מסובין. וזהו 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', אפילו עם הארץ המספר ביציאת מצרים - משובח כמו גדול הדור, ולכן כולנו מסובין'.

דבר הסמוי מן העין (בבא מציעא מב.), ובית הסתרים אינו מקבל טומאה (נדה מא:).

ועל זה באה התשובה: 'עבדים היינו לפרעה במצרים', וכדי לבטל את כחו הוכרחה להיות התגלות הקדושה, כמו שאנו אומרים 'עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם', ובהתגלות הקדושה בטלה התגלות הסטרא אחרא, דכשזה קם זה נופל, 'ואלו לא הוציא וכו' משועבדים היינו לפרעה במצרים'.

ובכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, כי באמת בכל שנה מתעורר מה שהיה אז, על כן צריך לעשות דווקא בהתגלות, ומצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, כי סיפור הוא התגלות פנימית הלב, ומטעם זה 'כל המרבה לספר הרי זה משובח', אף כי לעולם אין לספר בשבחו של מקום יותר מדי, כי לו דומיה תהלה, אבל בלילה הזה - ליל שמורים, נהפוך הוא, כי זה עצמו הוא

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר

☆ מצוות 'והגדת לבנך' ☆ והגדת - ותחוי לברך ☆ ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ☆ למען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ☆ אני ה' - אני ולא מלאך וכו' לא על ידי שליח ☆ וארד הצילו ☆ בני בכורי ישראל

חודש, תלמוד לומר 'ביום ההוא'. אי 'ביום ההוא', יכול מבעוד יום. תלמוד לומר 'בעבור זה', בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחןך'.

מצות 'והגדת לבנך'

במכילתא דרבי ישמעאל (פר' בא - מסכתא דפסחא פרשה יז) מובא בזו הלשון 'והגדת לבנך' (שמות יג ח), שומע אני מראש

בשפה ברורה ובנעימה שתמשוך את ליבם של צאן קדשים. ואף שלכאורה היו רוצים להאריך בפלפולים ודרושים עמוקים יחד עם רעיונות טמירים ונשגבים. אך מכיון שמצוות 'והגדת לבנך' היא מצות הלילה מדאורייתא, משום כך, היו מקדישים משקיעים את מיטב כוחותיהם לספר את קורות בני ישראל במצרים. ובד בבד להחדיר בכל רמ"ח אבריהם ושס"ה גידיהם של צאן קדשים, את האמונה בה' ובאהבתו העצומה והנצחית לישראל^ט.

ובכדי שנזכה לקיים מצווה זו בשלימות, תיקנו חז"ל הנהגות מיוחדות לשתף גם את הילדים בעריכת הסדר, וכמו שפסק המחבר (או"ח הל' פסח סי' תעב סעי' א) 'היה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי לאכול מיד כשתחשוך'. ואף אם הוא בבית המדרש, יקום, מפני שמצווה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו^י. וביאר המשנה

ויש ללמוד מדברי המכילתא, שמלבד עצם המצווה לספר את סיפור יציאת מצרים - להזכיר את הניסים והנפלאות שעשה עמנו הקב"ה בימים ההם בזמן הזה, בנוסף לזה ישנה מצווה מיוחדת, והיא מצות 'והגדת לבנך'. לספר לו לפי לשונו והבנתו, שיכיר וידע מי היה פרעה הרשע ועד כמה הרע לבני ישראל בשעבודם - עד שהוציאנו ה' משם בזרוע נטויה באותות ובמופתים.

וכך פסק הרמ"א הלכה למעשה בשם הכלבו והמהרי"ל (הל' פסח סי' תעג סעי' ו), וזו לשונו 'ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין. וכן עשה ר"י מלונדרי^י כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שיבינו הנשים והקטנים^י'.

ורבו המעשיות על צדיקי אמת כיצד היו מאריכים לספר לילדים הרכים את סיפור יציאת מצרים באופן חי וממשי,

ז. 'לונדרי' היא עיר הבירה לאנדאן. שכן, כך היא נקראת בלשון צרפת, וכידוע שהרבה מבעלי התוס' דרו בלאנדאן, והר"י היה מאותם בעלי התוס'. וזוהי הפעם היחידה שמביא הרמ"א מבעלי התוס' דלאנדאן יצ"ו.

ח. ומי שמספר לנכדיו מקיים אף מה שנאמר 'למען תספר באוזני בנך וכן בנך' (שמות יב ב).

ט. מסופר על הרה"ק הגאלאנטא רב זצוק"ל, שהיה מקדיש את כל החלק הראשון של הסדר רק לילדים, והיה מתרגם את הפסוקים של ההגדה מילה במילה לאידיש, ומספר את המדרשים בענין יציאת מצרים באופן שהם יבינו. וכן מובא בהגדת החפץ חיים, שהחפץ חיים היה מתרגם כל מילה ומילה של ההגדה לאידיש.

י. אין הכוונה לאכילה ממש, אלא שיוכל להתחיל לאלתר את עריכת הסדר, וכמו שפירש המשנה ברורה (שם ס"ק א) 'כדי לאכול מיד - לאו דוקא, והכוונה כדי שיהיה אפשר לו להתחיל הסדר תיכף משתחשך ולא ישתהה'.

יא. בפשטות מקור דבריו בא מדברי הברייתא (פסחים קט). 'תניא, אמרו עליו על רבי עקיבא, מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש, חוץ מערבי פסחים וערב יום הכפורים. בערב פסח - בשביל תינוקות, כדי שלא ישנו. וערב יום הכיפורים - כדי שיאכילו את בניהם'.

כמו הגדת עדות בבית דין, שעליה נאמר לשון 'הגדה', וכגון (ויקרא ה א) 'אם לא יגיד ונשא עונו'. וממילא יש ללמוד מדרכו של 'בעל דין', שלפני עמידתו לפני הדיינים היהו מסדר את דבריו – דבר דבור על אופנו. ובשעה שהוא מדבר, משנתו סדורה ובהירה, והיא נאמרת באופן חי ומוחשי. וכך על דרך זו, ציוותה התורה לספר את סיפור יציאת מצרים, שיהיו דברי מספר ההגדה בהירים ומאירים, שבשעה שיבוא זמנו לספר את סיפור 'יציאת מצרים', הוא יהיה כמי שמגיד עדות וממחיש במציאות – 'ותחוי לברך' את כל הניסים שעשה הקב"ה לאבותינו ולנו בהוציאנו ממצרים²³.

ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים

ובספר אוהל יעקב (מהמגיד מדובנא, פר' תזריע) מובא בזו הלשון 'ואני בהיותי בוולנא אצל מורי רבינו הק' הגאון החסיד רבינו אליהו, שאלתי את פיו לאמר, איזה דרך יבוא השפע ובאיזה אופן ישפיע הצדיק מיראתו גם לבני דורו. והשיב לי משל, לכלי גדול אשר כלים קטנים סובבים אותו מכל צד, ואתה תעמוד ותשפוך אל הכלי גדול בלי הפסק, בעל כרחך כאשר הכלי גדול יתמלא על כל גדותיו, אז כל מה שתשפוך עוד – יגיע אל הקטנים אשר אצלה. אבל כל עוד אשר היא בעצמה לא נתמלאה, כל שכן שלא יגיע אל הסמוכים כל מאומה'.

ברורה (ס"ק ג) את כוונת דבריו 'רוצה לומר, לורז לעשות הסדר כדי שלא יישנו התינוקות, כשידעו שלא ישתנה הרבה עד האכילה, וממילא ישאלו מה נשתנה וישיב להם, ויקיים מה שכתוב 'הגדת לבנך ביום ההוא'.

עוד פסק המחבר (שם סעי' טז) 'מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים – כדי שיראו שינוי וישאלו'. וכתב שם המשנה ברורה (ס"ק ו) 'צריך לעוררם שלא יישנו עד אחר 'עבדים היינו' וכו', שידעו ענין יציאת מצרים. דעיקר המצוה הוא התשובה על שאלת בנו וכמו שנאמר 'הגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה' וגו', (ולא כמו שעושיין איזה המון, שאחר אמירת 'מה נשתנה' מניחים לילדים לילך ולישן ואינם יודעים שום תשובה על שאלתם).'

הגדת – ותחוי לברך

והנה בתרגום אונקלוס פירש את הפסוק (שמות יג ח) 'והגדת לבנך וכו', בזו הלשון 'ותחוי לברך ביומא ההוא, למימר, בדיל דא עבד ה' לי במפקי ממצרים'. וכוונת לומר, שלא די באמירה לחודה, אלא צריך להראות לבן ביום ההוא, שבעבור זה, כלומר בעבור קיום המצוות, כגון: פסח מצה ומרור, עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

ונראה לומר, שממה שלא נאמר 'ואמרת' לבנך אלא 'הגדת', למד אונקלוס שמצוות סיפור יציאת מצרים צריכה להיות

יב. ובזה תתורץ קושיית האור החיים (שמות יג ח) על מה שנאמר 'הגדת לבנך וגו'. 'צריך לדעת למה לא אמר 'ואמרת', כי תיבת 'הגדה' מצינו לרבותינו ז"ל שאמרו (שבת פז). שיתכוון בה דברים קשים כגידים'. אכן לדברינו מיושב, שבוודאי אמירת ההגדה אינה אמירת דברים קשים כגידין, אך היא ראוי להיאמר כמו הגדת עדות כמבואר, ומשום כך נאמר 'הגדת' ולא 'ואמרת'.

שער כא פ"ז) שחג הפסח נקרא 'פה - סח', על שם גאולת הפה שיוכל להיות 'סח'. וממילא כל אחד ואחד יכול לזכות לגאולת הפה - לשיח בפיו את נפלאות ה' וחסדיו עם ישראל. ואז, בשעה שכח הדיבור נגאל ומתחזק, יש לדבריו של ראש הבית השפעה גדולה על בני ביתו ועל כל המסובים על שולחנו, ובעמקי לב שומע נקבעת האמונה והאהבה לחי העולמים⁷.

למען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים

וראה בזרע קודש (פר' בא ד"ה ויאמר ה' אל משה) שהביא יסוד גדול במשנת החינוך - בין האב לבנו ובין הרב לתלמידו. שהם צריכים לרדת אל דרגתו של הקטן לפי השגתו והבנתו - כמו שהקב"ה ירד אלינו לפי מדרגותינו ושפלותנו. וזו לשון קדשו 'הנה אמרו חז"ל במדרש רבה (פר' בא טו ה) על פסוק (שמות יב יב) 'ועברתי בארץ מצרים'. אמר ר' שמעון, גדולה חיבתן של

ונראה להשאיל משל זה לסוגיית החינוך - בין אב לבנו ובין מחנך לתלמידו, אשר רבים תוהים מהי הדרך להשפיע על נפש הבן או התלמיד. שכל זמן שהמחנך או האב לא ממלאים את עצמם בתורה ואהבת ה', אזי קשה להם להשפיע לכלים הסמוכים להם, אך כאשר הם מתמלאים בתורה ואהבת ה' עם שפע קודש, ממילא נשפע ונשפך מהם אל הכלים הקטנים הסובבים אותם.

מיהא, אל ירך לבבו של אף אחד בענווה יתירה - שאינו בר הכי להשפיע על בני ביתו ועל כל המסובים על שולחנו, משום שכאשר ציווה הקב"ה 'והגדת לבנך', הריהו נתן לכל אחד ואחד את הכח להשפיע ולהחדיר בליבם של כל בני ביתו את האמונה בניסים ונפלאות שעשה ה' עמנו בהוציאנו ממצרים⁸.

בר מן דין, גאולת הדיבור היא ממהות החג, כמבואר בכתבי האר"י (פרי עץ חיים

יג. וכפי שנאמר (דברים ל יב) 'לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה'. ופירש"י (ד"ה לא בשמים היא) 'שאיילו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללומדה'. ולכאורה כיצד היינו עולים השמימה, וכי יש לנו סולמות וחבלים לעלות למעלה. אלא שאם הקב"ה היה מצווה עלינו לעלות השמימה, הוא היה נותן לנו את הכוחות והכלים למלאות את רצונו.

יד. ואף ש'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הריהו משובח', אך די בעצם אמירת ההגדה להשפיע מכוחה אמונה וקדושה בלב האומר אותה, וכפי שסיפר לי אברך חסיד אחד שהגיע מבית שהיו רחוקים בו משמירת התורה וקיום המצוות, ובחג הפסח לא התקיים בבית אביו 'הלילה הזה כולו מצה' רחמנא ליצלן, אך בכל זאת היו עורכים את הסדר ואומרים את ההגדה. אמנם כאשר אביו אמר 'עבדים היינו' בתרגום ללע"ז, דבריו נכנסו אל לבו ברתיחה כמו אש, וזו היתה תחילת התעוררותו והתקרבותו לדרך התורה. ויש ללמוד ממעשה זה עד היכן מגעת קדושת ההגדה, שאף שלא קיימו באותו בית את האיסור 'בל יראה ובל ימצא' רחמנא ליצלן, ומי שסיפר את סיפור יציאת מצרים, היה רחוק ביותר מגבולות הקדושה, אך עם כל זאת, עצם שמיעת סיפור יציאת מצרים יש בה כח סגולי להשפיע על לב יהודי ולשנות את חייו מן הקצה אל הקצה.

הפירוש, שהיה כביכול [בתוך] ובאמצע הטומאה^{טו}.

ויש להבין זה עפ"י משל: למדן וחרף גדול שלומד עם תינוק קטן, [שצריך] לירד משכלו ולצמצם שכלו מאוד לטובת הקטן, כן על דרך זה עשה ית' לטובותינו. וז"ש 'למען תספר באזני בנך וכן בנך', תצמצם שכלך להם, ותיקח ראייה ממני 'את אשר התעללתי במצרים', 'התעללתי' - פירוש מלשון עולל ויונק וקטנות, שתבין ממה שהקטנתי עצמי כביכול וירדתי לקטנות כזו שאין שיעור וערך [רק לצרכיכם], כן תעשה אתה לצורך בנך וכן בנך^{טז}.

ונראה לפרש לפי דבריו את משמעות הפסוק 'למען תספר' וכו', שהוא מלשון 'ספיר ויהלום', כלומר, להאיר באור יקרות את מעשה יציאת מצרים באוזני בנך וכן בנך - את אשר התעללתי במצרים, שיראו בעיני רוחם וירגישו בלבם את נפלאות ה' וחסדיו שעשה לאבותינו ולנו בימים ההם בזמם הזה^{יז}.

ישראל שנגלה הקב"ה במקום עכו"ם, במקום טינופת, במקום טומאה בשביל לגאלם. משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות כו'.

הרי שמצרים היתה טומאה גדולה, שהיתה ערות הארץ. ובפרט בביתו של פרעה, שפרעה היה מקור הטומאה והיתה הטומאה בביתו גדול[ה] מאוד, ובוודאי אין רצונו של צדיק ליכנס במקום טמא כזה, ובפרט לדבר עם איש בליעל וטמא כזה.

ולכן אמר ית' למשה, הגם שאני יודע שאין רצונך ליכנס בבית טמא ולדבר עם הטמא, עם כל זה אני אומר לך: 'בא אל פרעה', כביכול כאדם שאומר לחברו בא עמי. וז"ש (שמות י א) 'כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו', נמצא כי אני כביכול שוכן שם ומכביד את לבם וכו'. וכל זה הוא מפני חיתתן של ישראל, ירד כביכול למקום נמוך כזה, כמ"ש במדרש הנ"ל. ועל דרך זה פירשתי (ויקרא טז טז) 'השוכן אתם בתוך טומאתם', והיה די שיאמר 'השוכן אתם בטומאתם'. רק

טו. כדבריו מתאמרא משמיה דבעל הבית עין זיע"א, שמי שאינו מאמין שהשי"ת נמצא עמו אף בטומאתו, כדכתיב (ויקרא טז טז) 'השוכן אתם בתוך טומאתם', הריהו בכלל אפיקורס'.

טז. מתאמרא בשם הגאון הגדול רבי שמעון שקאפ זצ"ל, על הפסוק (דברים יז ז) 'ושיננתם לבניך, ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך'. שלכאורה צריך להבין מדוע נאמר 'בשבתך' - בלשון יחיד, והלא בתחילת הפסוק נאמר 'ושיננתם לבניך' - בלשון רבים, וא"כ מדוע הפסוק אינו מסתיים בלשון רבים - 'בשבתכם'. וביאר זאת, שמה שנאמר 'בשבתך' הוא מלשון שביטה, שכאשר האב משנן עם בנו, הריהו צריך לשבות מלעסוק בכל ענייניו הפרטיים, שיהיו כל מעיינותיו מוקדשים עבור ילדיו, והיינו 'בשבתך'.

יז. על דרך זה ביארו המפרשים מה שהיה עם יתרו. שלאחר שסיפר משה רבינו ע"ה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, כתיב (שמות יח ט-יא) 'ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים. ויאמר יתרו, ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים

מצרים, מאדם ועד בהמה, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ה' (שמות יב יב).
 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה' – אני ולא מלאך. 'והכיתי כל בכור בארץ מצרים' – אני ולא שרף. 'ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים' – אני ולא השליח. 'אני ה' – אני הוא ולא אחר'¹.

וארד להצילו

ובמיוחד בזמני קושי והסתר, תפקידו של האב שלא לעזוב את הבן חלילה, אלא אדרבה לרדת למדרגתו, להתקרב אליו ולהציל אותו, וכמובן

אני ה' – אני ולא מלאך וכו' לא על ידי שליח

ומדי עסקנו במצוות חינוך של 'והגדת לבנך', עלינו ללמוד מהקב"ה – אבינו אב הרחמן, עד כמה צריך למסור את עצמנו למען הילדים, לחיות אותם, לרדת למדרגתם וללוות אותם בדרכם. וכפי שבעל ההגדה מדייק מהפסוקים, שהקב"ה בכבודו ובעצמו דאג לנו בהוציאנו ממצרים, וכלשונו 'ויוציאנו ה' ממצרים' – לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, שנאמר (שמות יב יב) 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, והכיתי כל בכור בארץ

ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים וכו' עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם'. ולכאורה אינו מובן מה התחדש ליתרו עתה, הלא הסיבה שגרמה לביאתו, היתה מחמת מה ששמע על נס קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, כמובא ברש"י (ד"ה וישמע יתרו) 'מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק', וא"כ מדוע התרגש יתרו והתעורר עתה לברך את ה'. אלא שמשה רבינו סיפר לו את התלאה אשר מצאתם בדרך וכיצד הצילם ה' – באופן חי וממשי כאילו אירעו הדברים ממש בשעה זו. וכששמע יתרו ממנו דברים כהווייתן כמי שרואה זאת בעיניו, התפעל מאוד מאוד וברך את ה'.

יח. מצינו ברמ"א (שו"ע י"ד סי' שה סעי' ט) שכתב על מצוות פדיון הבן, 'ואין האב יכול לפדות על ידי שליח'. ובפתחי תשובה (שם ס"ק טז) הביא את דעת האחרונים שחולקים על הרמ"א וסבירא להו שאפשר לקיים מצווה זו על ידי שליח. והביא בשם החתם סופר (שו"ת חלק ב' סי' רצג) לבאר את טעמו של הרמ"א, מדוע במצווה זו דווקא אין ראוי לעשות שליח, וזו לשונו של החתם סופר 'הכא בפדיון הבן נראה לי גם כן, אין רגילין לעשות שליח, משום דכתיב (שמות יב יב) 'ועברתי בארץ מצרים', אני ולא השליח, על כן זריזין לעשות בעצמו ולא על ידי שליח זכר לנס, אף על גב דמשום כן אין לנו לאסור לעשות על ידי שליח, מכל מקום אין רגילין לעשות שליח'.

ובתורת משה (סוף פר' בא ד"ה ועוד י"ל) רמז זאת בפסוקי התורה, וזו לשונו 'והנה כתיב (שמות יג יב-ט) 'והעברת כל פטר רחם לה' וגו' וכל פטר חמור תפדה בשה, משמע שהוא בעצמו יפדה, ועל זה שאלת התם 'מה זאת', למה נשתנה מצוה זו מכל מצות שבתורה כולה, שיש בזו קפידא יותר לקיים בעצמו מבכל התורה. ועל זה 'ואמרת אליו בחזק יד וגו', ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' (הוא ולא השליח) כל בכור' וגו', 'על כן אני - בעצמי זובח לה' כל פטר רחם הזכרים, וכל בכור בני אפדה, וק"ל'.

והנה מצינו בחינוך (פר' קרח מצוה שצב) שכתב בזו הלשון 'ולפי הדומה שהאב חייב לעולם לפדות

ולכן, אם חס וחלילה אחד מהילדים או התלמידים נמצא בין הקברות, כלומר, שנפל עד שאול תחתיה שהוא מקום שאין בו חיים רח"ל. במצב כזה, אין מי שידאג לו אלא אביו או רבו, שהרי סכנה לאיש אחר לרדת לדרגתו השפלה, שמא ייטמא בדרך. ומאידך, להניח אותו היכן שהוא - 'להניח תרומתי, אי אפשר'. לכן, 'מוטב לירד ולהצילן, שנאמר (שמות ג ח) 'וארד להצילי'. והיינו למצוא את הדרך והמסילה אל לבו ועמקי מצבו, להצילו ולהעלותו על דרך הטוב והישר.

בני בכורי ישראל

מעין סמוכין לענין זה מצינו במה שבראשית שליחותו של משה רבינו לפרעה, אמר לו הקב"ה "ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל" (שמות ד כב). והנה בכל התורה כולה לא נאמר ביטוי חשוב וחביב כזה - 'בני בכורי ישראל', אלא במצרים בשעה שהיו שקועים במ"ט שערי טומאה וכמעט נפלו בשער הנו"ן^ט.

במדרש (פר' בא טו ה) הנזכר לעיל 'אמר רבי שמעון, גדולה חובתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום עבודת כוכבים ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלן. משל לכהן שנפלה תרומתו לבית הקברות, אומר: מה אעשה. לטמא את עצמי אי אפשר, ולהניח תרומתי אי אפשר. מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומטהר ולא אאבד את תרומתי. כך אבותינו היו תרומתו של הקב"ה, שנאמר (ירמיה ב ג) 'קדש ישראל לה' וגו'. היו בין הקברות, שנאמר (שמות יב ל) 'כי אין בית אשר אין שם מת', ואומר (במדבר לג ד) 'ומצרים מקברים'. אמר הקב"ה, היאך אני גואלן? להניחן אי אפשר, מוטב לירד ולהצילן, שנאמר (שמות ג ח) 'וארד להצילו מיד מצרים'. כשהוציא, קרא לאהרן וטהר אותן, שנאמר (ויקרא טז לג) 'וכפר את מקדש הקדש', (ויקרא טז טז) 'וכפר על הקודש'.

כללו של דבר, כל 'אידישע נשמה' ערכה גבוה מעל גבוה, כיון שהיא תרומתו של הקב"ה - 'כי חלק ה' עמו' (דברים לב ט).

בנו ואפילו אחר שהגדיל הבן המצוה מוטלת על האב, וכמו שאמר הכתוב (שמות יג יג) 'וכל בכור אדם בבניך תפדה', הרי שהטיל המצוה על האב, וכן נראה בקדושין. ולעומת זאת מצוות ברית מילה, אם האב לא מל את בנו, המצווה עוברת ממנו אל הבן - כשנעשה בן י"ג שנים, וכמו שכתב החינוך (מצוה ב) 'ועובר על מצוה זו ולא מל עצמו משהגיע לכלל עונשין - שהוא י"ג שנה ויום אחד, [בכל יום שיעבור עליו משיגדל ולא ימול עצמו מבטל מצות עשה. ואם מת והוא ערל במזיד] חייב כרת' עכ"ל. ובפשטות אינו מובן מאי שנא מצוות 'פדיון הבן' שאינה עוברת אל הבן כשמתחייב במצוות ממצוות 'ברית מילה' שעוברת אל הבן להתחייב בה כשמתחייב בשאר מצוות. אכן לפי האמור שמצוות 'פדיון הבן' יש בה זכר למה שאבינו הרחמן עבר בארץ מצרים והרג את בכוריהם - לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח, ממילא, אילו הבכור עצמו או שליח יבואו לפדות, לא יהיה זכר למה שאבינו הרחמן בכבודו ובעצמו בא לפדותנו.

יט. עיין באלשיך (בראשית פרק מא ד"ה ועל כן בא) שכתב בזו הלשון 'כי הנה הגולים מצרימה,

דוקא בהיותנו במצרים בתכלית שפל המצב, הוכיח לנו הקב"ה שאהבתו אלינו היא כמו אהבת האב לבנו שהיא אהבה נצחית מצד מה שהבן בא ממנו והיא 'אהבה שאינה תלויה בדבר', ובבחינת מה שאמר יהודה לפרעה על אהבת יעקב אבינו לבנו בנימין (בראשית מד ל) 'ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו, ונפשו קשורה בנפשו'.²

וענין זה הוא מעיקרי יסודות החינוך בין האב לבנו, שתהיה בלב האב אהבה עצומה לכל אחד מיוצאי חלציו - בלא תנאי כמה הוא טוב ומצליח. ושכל אחד ואחד מילדיו ירגיש שהוא כמו בן 'בכור' - ראשון במעלה וחשוב, עד כדי כך שנפשו של אביו קשורה בו, בבחינת 'נפשו קשורה בנפשו'.³

והשאלה עולה מאליה, מדוע דוקא כשהיו ישראל בתכלית שפל המצב - שקועים במ"ט שערי טומאה, אמר עליהם הקב"ה תואר נפלא כזה, הלא במעמד קבלת התורה, שהיו במדרגה העליונה ביותר, כפי שנאמר (תהלים פב ו) 'אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כולכם', היה לכאורה ראוי יותר להחשיב אותם ולכנות אותם 'בני בכורי ישראל'.

וביארנו זאת צדיקים, שאם הקב"ה היה אומר זאת במעמד הר סיני או בבנין בית המקדש, לא היתה לנו הוכחה ניצחת שאהבת הקב"ה אלינו היא אהבה שאינה תלויה בדבר - אפילו אם אין אנו עושים את רצונו ומביאים נחת רוח למעלה. אמנם במה שהקב"ה קרא לנו 'בני בכורי'

לְמָה ששם חלאת זוהמת טומאת מצרים רבה וגדולה, על כן הוצרכו רחמי שמים מרובים ועצומים לצאת ממנה בל ישקעו ויאבדו בתוך טומאתה כי ילכדו ברשתה. כי על כן חשב הוא יתברך את הקץ לגאלם טרם יטמעו בה. ועל כן חרד ה' את כל החרדה היא למהר לשלחם טרם יחמץ בצקם, שלא יכלו להתממהה עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד. והוא ענין חכמי האמת האומרים, כי אם היו מתעכבים עוד מעט היו נכנסים בשער החמשים של שערי טומאה שלעומת הקדושה, וישקעו שם עד עולם ולא היתה להם עוד תקומה.

ג. הרה"ק רבי משה ליב מסאסוב זיע"א, היה 'אוהב ישראל', והיה אומר לחסידיו 'הלואי ותאהבו את הצדיק שבישראל כפי שהקב"ה אוהב את הפחות שבישראל'. ופעם אחת כשהיה אצל רבו הרה"ק רבי אלימלך מליז'ענסק זיע"א, כיבד אותו רבו לומר דבר תורה. ופתח ואמר על מה שנאמר (שמות יב טז) 'אשר פסח על בתי בני ישראל', וכי הכוונה כפשוטה - שהקב"ה דילג ועבר מלהיות בבתי בני ישראל, והלא 'מלא כל הארץ כבודו'. אלא הכוונה בזה - ביאר הרה"ק רבי משה ליב זיע"א, שכאשר מצא הקב"ה בית של יהודי שמתגורר בתוך שכונה של מצרים, היה כביכול פוסח ורוקד משמחה, 'כאן גר יהודי, כאן גר יהודי', והיינו 'על בתי בני ישראל', רוצה לומר, שדילג וקפץ מרוב שמחתו כביכול.

כא. וזהו סוד ההצלחה במלאכת החינוך, וכפי שכתב בעל הטורים (שם), וזו לשונו "ונפשו קשורה בנפשו", ואידך (משלי כב טו) 'אולת קשורה בלב נער' וכו', מפני שאולתו קשורה בו, צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו - כדי לחנכו. והיינו, שבכדי לחנך את הנער, ובמיוחד נער שאיוולתו קשורה בו, הדרך היא, על ידי שתהא נפשו קשורה בנפשו. והביאור בזה, שכאשר

אצלו ללא תנאי – 'בני בכורי ישראל' אפילו בשפל המצב, וכל מי שהוא מזרעם של האבות הקדושים, הקב"ה אוהבו אהבה עולמית אשר אין לה קץ וסוף.

ובעומדנו לקיים מצוות סיפור יציאת מצרים, עלינו להשריש בלבנו ובלב כל אחד מבני הבית את העיקר הגדול והקדוש הזה, שבניו של הקב"ה אהובים

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה

☆ מכח קדושת הלילה יכול הבן הרשע ביותר לשוב ולהיגאל ☆ לתאוה יבקש נפרד ☆ ועמך 'כולם' - צדיקים ☆ ואף אתה הקהה את שיניו ☆ 'מה העבודה הזאת לכם' - ענייני 'לכם'

ונראה לבאר זאת עפ"י המובא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לא) 'הגיע ליל יום טוב הפסח, וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר: בני, הלילה הזה העליונים אומרים שירה, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, היום הזה ברכת טללים, עשה לי מטעמים, עד שאני חי אברככה²². ורוח הקודש משיבה אותו ואומר (משלי כג ו) 'אל תלחם את לחם רע עין'. הלך להביא ונתעכב שם. אמרה רבקה אל יעקב: בני!

מכח קדושת הלילה יכול אפילו הבן הרשע ביותר לשוב ולהיגאל
כנגד ד' בנים דיברה תורה וכו' ואחד רשע'. ויש לבאר את שאלתו של ה'בן הרשע' - 'מה העבודה הזאת לכם', מדוע הוא אומר שהעבודה היא רק 'לכם' ולא לו. עוד יש לבאר מה שאומרים עליו 'לפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר', באיזה 'עיקר' הוא כפר, ומדוע 'אילו היה שם לא היה נגאל'.

הבן מרגיש שאביו קשור עמו בקשר שאינו תלוי בהצלחתו, אלא בקשר של אהבה ודאגה אמיתית לטובתו, ממילא הוא מספר לאביו כל מה שעובר עליו, ומוריד מעל לבו את משאו הכבד. ואז אביו מיישב את דעתו ומושך אותו בכבלי אהבה אל דרך הטוב והישר, ובסייעתא דשמיא מתקיים בו מאמר הכתוב (תהלים קכו ה) 'הזורעים בדמעה – ברנה יקצורו'.

כב. וכן מצנינו בתרגום יונתן בן עוזיאל (בראשית כז א) 'והוה כד סיב יצחק וכהיין עינוי מלחמי, דכד כפתיה אבוי אסתכל בכורסיה יקרא, ושריין מההוא זמנא עינוי למכה, וקרא ית עשו בריה רבא בארביסר בניסן, ואמר ליה, ברי, הא ליליא דין, עילאי משבחין למארי עלמא ואוצרי טלין מתפתחין ביה, ואמר ליה, הא נא'. ובכתר יונתן תירגם את דבריו בזו הלשון 'ויהי כאשר זקן יצחק וכהו עינוי מלראות, שכאשר עקדו אביו הסתכל בכסא הכבוד, והתחילו מההוא זמן עינוי לכהות. ויקרא את עשיו בנו הגדול בארבע עשרה בניסן, ויאמר לו: בני הנה לילה זה עליונים משבחין לאדון עולם ואוצרות טל (שפע) נפתחים בו. ויאמר לו: הנני'.

כו לד-לה) 'ויהי עשו בן ארבעים שנה, ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי, ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה'²², ואילו יעקב היה (בראשית כה כז) 'איש תם יושב אוהלים', וא"כ מדוע איפוא ביקש לברך את עשו הרשע ולא את יעקב שלימתא.

אך יש לומר שיצחק ביקש לנצל את קדושת הלילה כדי להשפיע על עשו – לגאול אותו שיהיו כוחותיו לצד הקדושה, וכמובא בזוה"ק (פר' תולדות קלז:): שיצחק אהב את עשו יותר מיעקב, כיון שמידתו של עשו היתה מידתו של יצחק, אלא שמידתו של יצחק היתה בקדושה ושל עשו בטומאה²³.

וכשמגיע ליל הסדר, והרשע שואל 'מה העבודה הזאת לכם' – 'לכם' ולא לו, הריהו מוציא את עצמו מכלל ישראל שמאמינים בקדושת הלילה ונגאלים

הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, הלילה הזה העליונים אומרים שירה, עשה מטעמים לאביך ויאכל, עד שהוא בעודו חי יברכך. והוא שהוא בקי בתורה, פחד לבו על קללת אביו. אמרה לו אמו: אם ברכה - עליך ועל זרעך, ואם קללה - עלי ועל נפשי, שנאמר (בראשית כז יג) 'ותאמר לו אמו עלי קללתך בני'. הלך והביא שני גדיי עזים, וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא להקריב אחד קרבן פסחים, ואחד עשה מטעמים, והביא לאביו וכו'. וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו, מעוטר כחתן וככלה בקשוריה וירד עליו תחתיו טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גם הוא גבור כח, לכך נאמר (בראשית מט כד) 'מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל'.

ובפשטות יש להבין מדוע יצחק ביקש לברך את עשו, והלא הוא ידע שעשו הוא רשע גדול, וכמו שנאמר (בראשית

כג. כמובא במדרש תנחומא (פר' תולדות ס"ח) בזו הלשון 'כשהיה בא עשו מן החוץ, היה אומר לאביו, אבא המלח מהו שתהא חייבת במעשר, והיה תמה יצחק ואומר: ראה בני זה כמה דקדק במצות, והיה אומר לו אביו: בני, היכן היית היום הזה, והוא אומר לו בבית התלמוד, לא כך הוא הלכה מן כך וכך, לא כך איסורו, לא כך התירו, ומתוך דברים אלו הוה צדו בפיו, על כן אהבו. ורוח הקודש צווחת (משלי כו כה) 'כי יחנן קולו אל תאמן בו, כי שָׁבַע תועבות בלבו'. ולמה כהו עיניו של יצחק, מפני שנסתכל בדמות עשו הרשע. ועוד על שהיה מביא ציד ומאכיל^[ל]ו, וכתוב (דברים טז יט) 'כי השוחד יעור פקחים'. 'ותכהין עיניו', מה כתיב למעלה 'ותהיין מרת רוח ליצחק', ואח"כ 'ותכהין עיניו' - מפני הכעס שהיה מכעיסו - לפי שהשכינה היתה שרויה בביתו של יצחק, עמד עשו ונטל מבנות כנען והיו נשיו מעשנות ומקטרות לעבודה זרה שלהם, ונסתלקה הימנו שכינה - מיצחק, והיה רואה יצחק ומיצר, אמר הקב"ה: הריני מכה את עיניו שלא יראה ויוסיף צער, לפיכך 'ותכהין עיניו'.

כד. זו לשון הזוה"ק 'תא חזי, עשו נפק סומק, כמה דכתיב (בראשית כה כה) 'ויצא הראשון אדמוני כולו' וגו', ואיהו זינא דיצחק, דאיהו דינא קשיא דלעילא. ונפק מניה עשו - דינא קשיא לתתא, דדמיא לזיניה, וכל זינא אזיל לזיניה. ועל דא רחים ליה לעשו יתיר מיעקב, כמה דכתיב (בראשית כה כה) 'ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו'.

ויכולה היא לשוב ולהתקרב אל אביה שבשמים, שהרי הקב"ה אינו עוזב שום יהודי לעולם ועד, וכמובא בתפארת שלמה (פר' בשלח ד"ה א"י פקד) בזו הלשון 'פקד יפקוד' וגו'. לרמז בזה גודל חסדי הבורא ברוך הוא, שאינו מתרחק מעמו בני ישראל. אף שהם בדיוטא התחתונה, אעפ"כ הוא שוכן בפנימיות לבבם. וזה פירוש 'פקוד' - לשון חסרון, ואעפ"כ 'פקוד אלוקים אתכם', פירוש, לשון 'פקדון', כי הוא גנוז בפנימיות כל איש מבני ישראל¹².

בו. ולפיכך טוענים כנגדו, הלא אתה יכול להיגאל בלילה קדוש זה, ומדוע הנך מוותר על הזדמנות כזו, הרי יצחק אבינו ע"ה האמין שאפילו רשע כמו עשו יכול לשוב ולהיגאל בלילה זה - שטללי אורה נפתחים בו, ומדוע אתה נמנע מלשוב ולהשתנות לטובה כ"ה.

ומשכך, נמצאת כופר בעיקר - שנשמת יהודי היכן שתהיה ועד כמה שתיפול מטה מטה, מקורה נשאר קדוש

כה. מן השמים 'עשו' הפסיד את הצלתו, וכמו שנאמר (מלאכי פרק א ב-ג) 'אהבתי אתכם אמר ה'. ואמרתם במה אהבתנו, הלוא אח עשו ליעקב נאם ה', ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי'. והיינו, שאעפ"י שעשו היה יכול להתברך מכח סגולת היו"ט, אך הקב"ה לא חפץ בו, משום 'אוהב את יעקב ואת עשו שנאתי'.

כו. לכאורה יש לעיין בכוונת בעל ההגדה, מהו 'לפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר'. הלא לכאורה ההיפך הוא הנכון, שלפי שרשע זה כפר בעיקר, לכן הוא הוציא את עצמו מן הכלל, ומדוע אמר שלפי שהוציא את עצמו מן הכלל - לכן הוא כפר בעיקר.

אכן, מצינו באבן האזל (הל' מעילה פ"ח ה"ח) שכתב לבאר זאת באופן נפלא, וזו לשונו 'שמעתי בשם גאון אחד, שאמר לו אחד מהחופשיים, יש לי קושיות. אמר לו הגאון, אם היה לך קושיות היה אפשר ליישב לך קושיותיך, החיסרון הוא, שהם אצלך לא קושיות אלא תירוצים, אינך רוצה לשמור דיני התורה ואתה רוצה לתרץ עצמך למה אין אתה שומר, ולכן אתה ממציא לך קושיות והם אצלך תירוצים, וכשאומר לך תירוצים לא יתקבל אצלך כי אתה רוצה בהקושיות. ואמר הגאון, שזהו מה ששנו חכמים בהגדה של פסח, בדבור 'רשע מה הוא אומר', שאומר בעל ההגדה: 'ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר'. לומר, דלכאורה מקודם הוא כופר וא"כ מוציא עצמו מן הכלל. אבל באמת אינו כן, דסבת מה שכופר הוא בשביל שרוצה להוציא עצמו מן הכלל ולהפטר מדיני התורה, וזהו הסבה שכופר בעיקר.

וזהו מה שכתב הרמב"ם 'אמרו חכמים, חוקים חקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן ויצרו של אדם נוקפו בהן', והיינו לומר, דלא עיקר חיפוש טעם שלו הוא ע"פ השכל והסברא, אלא יצרו של אדם נוקפו דהסבה הוא היצר. וכבר פירשו חז"ל במדרש קהלת ז' ומביאם רש"י בפירושו בפסוק (קהלת ז ט) 'לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים', שהקב"ה ברא את האדם ישר, והמה, משנזדוגה לו חוה בקשו חשבונות רבים מזימות ומחשבות של חטא. ותחלת סבת החטא של חוה, הרי מבואר בכתוב (בראשית ג י) 'ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים', ומזה למדונו רבותינו שהחשבונות שמחשב

בקדושת הלילה, וכמו שפירש רבינו יונה (שערי תשובה שער א אות ל ד"ה ונאמר) פסוק זה בזו הלשון 'פירוש, מי שמבקש ללכת אחר תאותו ורצונו, נפרד מכל חבר ועמית, כי ירחקו ממנו אוהב ורע, כי תאות בני אדם ומדותם חלוקות, אין רצונו של זה כרצונו של זה'.

אמנם, הדרך שתוכל להשיב אותו אל מקורו וצור מחצבתו הוא רק על ידי שיתאחד עם כלל ישראל ולא יוציא את עצמו מן הכלל, וכמאמר צדיקים על דברי התנא (אבות פ"ב מ"ג) 'ואל תהי רשע בפני עצמך', שגם אם חלילה אתה רשע, אל תהיה לבד - 'בפני עצמך'.

ומעתה עלינו להבין ולהשכיל על גודל ה'עת רצון' להיגאל בלילה זה, בבחינת 'אתה נותן יד לפושעים. שאפילו מי שהרשיע והתנתק מהקדושה כמו עשו ר"ל, יכול להשתחרר מכבלי יצרו ולהתהפך לטובה'.

לתאוה יבקש נפרד

עוד יש לבאר מדוע הרשע מוציא את עצמו מן הכלל, מפני שדרכו של הרשע להיפרד ולהתרחק מהכלל, כפי שנאמר 'לתאוה יבקש נפרד' (משלי יח א). ומשום כך רשע זה הולך אחר תאוות ליבו ומבקש להיפרד מהכלל שמאמינים

האדם למצוא קולות להקל מעליו חיובי התורה, הוא לא על פי השכל והסברא, אלא על פי הרצון לחשוב מזימות חטא.

ומבואר מה שדימה הרמב"ם כל זה לדין מעילה, משום דמה שמחפש דרכים להיות בחופש ולצאת מחיובי התורה, זהו הוצאה מרשות הקדש, ושגם הוא נהנה מזה למלאות רצונו. וכבר בארתי בפ"ז הל' י' ד"ה אכן, דאף דסובר הרמב"ם דאין מעילה אלא בהנאה, מ"מ זהו החדוש במוציא מרשות הקדש, דאין צריך שיהיה ההנאה מעצם החפץ, אלא גם אם ההנאה הוא מההוצאה מרשות הקדש לרשות אחרים מעל בזה. וכן הוא, כשהוציא את עצמו מרשות הקב"ה להפטור מאיזה דינים מדיני התורה. וד' יחזק לבנו בתורתו ויהיה לבנו שלם בעבודתו'.

כז. מצינו בתוס' (עירובין א:), שיתכן מציאות שהאדם משליט על עצמו את היצר הרע באופן שאינו יכול להתגבר עליו. וזו לשונו 'דפעמים שיצרו מתגבר עליו ואינו יכול לכופו מ"מ אדם יכול ליהזר שלא יבא לידי כך'. ובביאור הדברים, מצינו בפרי הארץ (פר' נצבים) שכתב 'מפני התדבקו ברע ומשליטו על עצמו להיות מוכרח במעשיו נגד השי"ת ר"ל, כמאמר (ברכות א:): 'רשעים יצר הרע שופט', פירוש שמוכרחים לעשות רצונו'. אמנם כשמתעורר עת רצון עליון בליל הסדר, יכול אפילו רשע כזה להיגאל משביו ולהיחלץ מכבלי יצרו ומכאן ואילך לבחור לעשות את הטוב והישר בעיני ה'.

כח. ומה גם שהאחדות היא מקור הברכה, והוא הדבר שהתייחדו בו יוצאי מצרים, כמובא באלהיה רבה (פרשה כא ד"ה פעם אחת) 'אף דוד המלך היה משבח יוצאי מצרים, אשר יצאו ממצרים - מצוה אחת היתה בהן והרבו ממנה מאה מצוות, שנתקבצו וישבו עד שהיו כולם באגודה אחת, וכתרו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה, וישמרו מילה בבשרם וכו'". וכיון

ועמך 'כולם' - צדיקים

והנה מצינו בנועם אלימלך (פר' דברים) שכתב בזו הלשון 'כי הטעם למה שאנו אומרים קודם כל עבודתינו ותפילתינו לשם יחוד כו' בשם כל ישראל. והכוונה, היות שאין צדיק בארץ כו' (קהלת ז ב), ואם כן האיך יכול לעשות איזה דבר קדושה באברינו כיון שנעשה בהם איזה עבירה חלילה ונפגם אותו האבר ואיך יכול להשרות עליו קדושת העובדא ההיא. אך שהתיקון לזה, הוא במה שכולל עצמו עם כללות ישראל, כי יש עולם הנקרא 'כל ישראל' והעולם ההוא שלם בלי שום פגם, כי הכללות ישראל הם הצדיקים כמו שנאמר (ישעיה ס כא) 'ועמך כולם צדיקים'. ואם כן, אף שהפרטים חוטאים לפעמים, אבל הכללות הם תמיד קיימים בקדושתם ואין שטן ואין פגע רע בהם וחלילה, ותמיד צורתם חקוקה למעלה, והוא הנקרא בספרי קודש א"ק, ושם אין שליטה לחטא כלל. והאדם מקשר עצמו שם בהתכללות ההיא ואז אותו האבר נקשר בכללות ונתקן בקדושה עליונה ואז יכול לעשות המצוה או העובדא ההוא'.

ומעתה יש לפרש את דברי קדשו של בעל ההגדה 'לפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר', שמכיון שרשע זה הוציא את עצמו מן הכלל שעומד תמיד בקדושתו וצורתו חקוקה למעלה, ממילא אינו נקשר בכללות ישראל ואינו יכול להיתקן בקדושה שיורדת בליל שימורים אל כלל ישראל ומוציאה אותם מן הטומאה אל הקדושה.

ואף אתה הקהה את שיניו

ומאחר שרשע זה מפסיד בידים את שעת הכושר לשוב אל ה', לפיכך 'אף אתה הקהה את שיניו', לנענע אותו ולומר לו: מדוע הנך שוטה שמאבד מה שנותנים לו. ויבואר ביותר עפ"י המשל שהמשיל רבינו יונה (שערי תשובה שער א ב) על המתאחר מלחזור בתשובה, וזו לשונו 'ואמרו רבותינו ז"ל על הענין הזה (קהלת רבה ז לב), משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשאר אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו, אמר לו: קשה יום, הלא המחותרת חתורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך'. ויש לומר, שזו הכוונה 'הקהה את שיניו', על דרך מה שאמר לו שר בית הסוהר 'קשה יום, הלא המחותרת חתורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך'.

'מה העבודה הזאת לכם'

- ענייני 'לכם'

פירוש אחר במשמעות השאלה 'מה העבודה הזאת לכם', מצינו בעבודת ישראל (פר' בא ד"ה וכבר) שכתב 'וכבר אמרתי בדרך הלצה על הנוסח 'ואף אתה הקהה את שיניו', מאי ענין נקיין שינים לשאלה זאת. ואפשר, כי יש רשעים מוסתרים אשר הם מודים במקצת כי יש לעבוד הבורא בתורה ובתפילה ובשאר מצוות, אבל אינם מאמינים כי יש עבודה אפילו באכילה ושתייה וכל דבר גשמי להרים הניצוצות ולדבקם בו יתברך. וזה

שרשע כמוהו מתנגד מלהתאחד עם כלל ישראל, הריהו מפסיד את ההשפעות הקדושות של לילה זה ואינו זוכה להיגאל.

האדם כשאוכל כמו הבהמה הוא מוריד את הניצוצין חס ושלום להשפלים יותר, ולכן יותר טוב לו נקיון שיניים, כי כל מה שברא הקב"ה, לא ברא אלא לכבודו. והצדיקים הם מנשאים כל תאוות וכל דבר גשמי השמימה לעשות נחת רוח ויחודים נפלאים, ה' יאיר עינינו אמין^{כט}.

השאלה 'מה העבודה הזאת לכם', כי 'לכם' - לכל צרכיכם, פירוש, שאתם אומרים כי גם בזה אתם עובדים את ה' יתברך, והרשע מלעיג על זאת. ולכן 'אף אתה הקהה את שניו', כלומר, כיון שאינך מאמין כי האכילה ושתיה נבראו גם כן לכבוד ה' יתברך ולעבדו, למה תשחית בחנם את הלחם, כי

כט. עוד יש להרחיב בזה עם מה שכתב הבני יששכר (מאמרי חודש ניסן מאמר ד - טיול בפרדס דרוש ד, על דרך הרמז, ד"ה נאמר), וזו לשונו 'הנה נצטוינו במצוה הזאת (של הקרבת קרבן פסח) דוקא בימי צאתינו מארץ מצרים מעבדות לחירות, להורות כי מה שהוציאנו השי"ת לחירות, הוא כדי שנהיה באמת בני חורין גמורים, משועבדים רק לו ולתורתו ומצותיו, וכמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ו מ"ב) 'אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה' (קרית על הלוחות, אל תיקרי קרית אלא קרית). מה שאינו כן מי שמבלה ימיו בהשתדלות להרבות הון וברדיפת התאוה, הנה הוא עבד משועבד לכסף וזהב ולתאוות שונות, וירדוף אחריהם ביום ובלילה בצינים ופחים ובסכנות - באין מנוחה - כאשר ירדוף הקורא בהרים. הנה איש כזה יצא ממצרים מתחת שעבודן ונכנס תחת שיעבודים שונים, בלילה לא יישן וביום לא ינוח ואכתי מעבדי פרעה הוא, עובד לכסף וזהב ועץ ואבן ומבלה ימיו, ועובדם ביום ובלילה, כי השובע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהלת ה יא), וגם ברדיפת התאוה בנשף בערב יום אצל כל פנה יארוב, הנה הוא עבד ממש, כמו עבד שאימת רבו עליו, עובדו ביום ובלילה באיבוד כוחותיו. כן האיש הזה מאבד כל כוחותיו בשעבוד יום ולילה להשיג תאוותו, הנה לחנם יצא ממצרים, [לשוא הוא יציאתו ממצרים], דהנה יציאה ממצרים נקרא 'חירות עולם', שיהיה לנו חירות משעבודי העולם, משא"כ האיש העולמי הזה אכתי מעבדי פרעה הוא'.

והוא הנרמז בשאלת הבן רשע 'מה העבודה הזאת לכם' (שמות יב כו), להורות הוראת חירות על צאתכם ממצרים, הלא תזכרו בהיותכם במצרים בשבתכם על סיר הבשר באכלכם לחם לשובע, וזכרו את הדגה (מרומז לכה התאווני חוש המישוש אשר הוא מרומז בדגה, פרו רובו) אשר אכלתם במצרים 'חנם' - בלא מצות (ספרי פ' בהעלותך). 'ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל', כי לא תתייחס לו גאולה לחירות עולם כי יצא משעבוד אחד לשעבודים שונים'.

שביעי של פסח

כח הבטחון והאמונה הכריע את הכף לטובה ונבקע הים

☆ מה תצעק אלי ☆ בזכות האמונה הוכרע הכף לטובה והתגברה מדת הרחמים כנגד מידת הדין ☆ בשכר האמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה ☆ בני ישראל היו ראויים לראות במפלתן של רשעים אחר שניצלו בזכות עצמן - בזכות האמונה ☆ על ידי האמונה זוכה שימלא משאלות לבו

סבלות מצרים בניסים ובנפלאות, באותות ובמופתים, ועתה עליכם להתחזק באמונה וביטחון בישועתי הקרובה לבוא, ולכן 'דבר אל בני ישראל ויסעו'.

וביתר ביאור יתבאר עפ"י המובא בגמ' (ברכות לב:) בזו הלשון "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני" (ישעיהו מט יד). היינו עזובה היינו שכוחה. אמר ריש לקיש, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה - זוכר מעשה הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני. אמר לה הקב"ה: בתי, שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון, ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון, ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא, ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה, וכולן לא בראתי אלא בשבילך,

מה תצעק אלי

ויאמר ה' אל משה, מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו' (יד טו). כתב האבן עזרא (יד טו) בזו הלשון "מה תצעק", יש אומרים, כי משה צועק אל ה'. וזה איננו נכון, כי כבר דָּבַר לו (יד ז) 'ואכבדה בפרעה', רק נאמר אל משה שהוא כנגד כל ישראל - בעבור שצעקו בני ישראל אל ה'. והקשה עליו הרמב"ן 'למה אמר 'מה תצעק אלי', ראוי להם לצעק' (ועיין שם מה שתייך עפ"י המכילתא).

ונראה לומר, שכשראו ישראל את הים לפניהם והמצרים מאחוריהם והמדבר סביבותיהם, הם צעקו מתוך סערה ובהלה, וכמו שנאמר (יד ז) 'וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם, ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה', ועל כך אמר הקב"ה למשה 'מה תצעק אלי', כלומר, אל לכם לצעוק מתוך בהלה כאילו עזבתי אתכם והנחתי אתכם למיתה, כי הלא זה עתה הוצאתי אתכם מתחת

לא ירף מתפלה. עוד רואני כי נתקבלה תפלתו ואמר לו ה': 'הרם את מטך' וגו' (יד טז). אם כן קבלנות זה שאמר 'מה תצעק אלי', למה. עוד קשה אומרנו (יד טו) 'דבר אל בני ישראל ויסעו', להיכן יסעו אם רודף מאחור והים לפניהם. ואם הכוונה אחר שיבקע הים, אם כן היה לו לומר 'הרם את מטך' וגו' ואחר כך יאמר 'דבר אל בני ישראל' וגו'.

אכן יתבאר הענין על פי מאמרם ז"ל (זוה"ק פר' תרומה קע), שישאל היו נתונין בדין 'מה אלו אף אלו'. ודבר ידוע הוא, כי כח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה יוסיפו כח במדת הרחמים, ולהיפך - בר מינן, ימעטו הכח. והוא אומרנו (דברים לב יח) 'צור ילדך תשי'.

והנה לצד שראה א-ל עליון כי ישראל קטרגה עליהם מדת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לְצַדֵּק ישראל, אבל אין כח ברחמים לצד מעשיהם כזכר, אשר על כן אמר למשה תשובה נצחת 'מה תצעק אלי', פירוש, כי אין הדבר תלוי בידי, הגם שאני חפץ עשות נס, כיון שהם אינם ראויים - מדת הדין מונעת, ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת.

ואמר אליו 'דבר אל בני ישראל'. פירוש, זאת העצה היעוצה להגביר צד

ואת אמרת עזבתני ושכחתני, 'התשכח אשה עולה'^ל.

וכך לדורי דורות, עלינו לדעת שאין שום מצב בעולם שיהודי יהיה עוזב חלילה, כמאמר נעים זמירות ישראל (תהלים צד יד) 'כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב'. וגם מי שעומד במצב דומה ליוצאי מצרים, שלפניהם היה הים ומאחוריהם המצרים וסביבותיהם הקיפם המדבר, אל לו להתייאש וליפול ברוחו, כמאמר הכתובים (בראשית יח יד) 'היפלא מה' דבר', 'הידי ה' תקצר' (במדבר יא כג) ^{לא}.

זכות האמונה הוכרע הכף לטובה והתגברה מדת הרחמים כנגד מידת הדין

ולא זו בלבד שלא היה לבני ישראל לצעוק בתפילתם, אלא שהצעקה לא היתה מועילה להם מאומה. כיון שמגודל התעצמות מידת הדין עליהם, לא היתה התפילה והצעקה מועילה להם - זולת האמונה והביטחון, וכפי שכתב האור החיים (יד טו) דברים נפלאים בזה הלשון 'מה תצעק אלי'. קשה, ולמול מי יצעק אם לא לה' אלוקיו. ובפרט בעת צרה, דכתיב (יונה ב ג) 'קראת מצרה לי'. מן המצר קראתי י-ה' (תהלים קיח ה). ואם לצד שהרָפָה להתפלל, הלא כל עוד שלא נענה מהעונה בצר לו -

ל. הוא המשך הפסוקים שם (פסוק טו) 'התשכח אשה עולה מִרְחֵם בן בטנה, גם אלה תשכחנה, ואנכי לא אשכחך'.

לא. בדרך רמז יש לפרש את מה שנאמר (תהלים צג ד) 'מקולות מים רבים אדירים משברי ים, אדיר במרום ה'". שבקריעת ים סוף בתוככי מים רבים אדירים משברי ים, התגלה לפני כל העולם כולו עד כמה 'אדיר במרום ה'".

כדאיתא במדרש (מכילתא דר' ישמעאל פרשה ו ד"ה וירא ישראל) בזו הלשון 'גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם, שבשכר שהאמינו ישראל בה' - שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה, שנאמר 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו', ונאמר 'אז ישיר משה ובני ישראל'. וכן אתה מוצא, שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין בה', שנאמר (בראשית טו ו) 'והאמין בה' ויחשבה לו צדקה".

ואמונה זו אינה מה שהשכל מבין מעצמו, אלא מה שהוא למעלה מהשכל וההבנה. ומשום כך זכו ישראל לומר כאחד אותה שירה 'אז ישיר וכו' - מילה במילה, פסוק אחר פסוק, וכמובא בשם משמואל (הגדה של פסח ד"ה ויאמינו בה) בזו הלשון "ויאמינו בה", במדרש רבה בזכות האמונה זכו ישראל לומר שירה על הים, שנאמר 'ויאמן העם' ויאמינו בה". נראה דהנה אמונה היא דבר למעלה מן השכל, דדבר שהשכל מחייב לא נקרא אמונה, והוא גלגולת שמקיף על המוח, ועל כן זכו לרוח הקודש וכווננו כולם לומר שירה מלה במלה כאחד - למעלה מהשכל ומוח האדם, וזה (תהלים קו יב) 'ויאמינו בדבריו - ישירו תהלתו'.

בני ישראל היו ראויים לראות במפלתן של רשעים אחר שניצלו בזכות עצמן - בזכות האמונה

וראה בחתם סופר (אורות חתם סופר פרשתו, ד"ה וירא ישראל את מצרים) מה שכתב

החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם, ויסעו אל הים - קודם שיחלק - על סמך הבטחון, כי אני אעשה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים. 'ואתה הרם את מטך', פירוש באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים, כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה. ותמצא שכן היה, וצדיק הראשון הוא נחשון בן עמינדב ונכנס עד גרונו ולא נבקע הים - עד שאמר כי באו מים עד נפש כמאמרם ז"ל (סוטה לז), ובזה נתישבו הכתובים על נכון.

ונראה לי לומר, כי רשם ה' לומר להם טעם תגבורת הדין עליהם, לצד שהם המעיטו בלבם האמונה ואמרו: 'הלא טוב לנו את עבוד מצרים' (יד יב), לזה צוה ה' לעשות כנגד עון זה הצדקת האמונה בכל תוקף. גם בזה רמזם לדעת הסובב תגבורת הדין מחדש'.

ויש ללמוד מדבריו הק' עד כמה גדול כוח האמונה והביטחון. שבמקום שהתפילה והצעקה אין להם כוח לבטל את הקטרוג, גדול כוח האמונה והביטחון בה' להועיל לגדל ולחזק את מידת הרחמים כנגד כל הדינים והקטרוגים, בבחינת מה שנאמר (תהלים כג ד) 'גם כי אלך בגיא צלמוות, לא אירא רע - כי עתה עמדי'.

בשכר האמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה

וגדול כח האמונה שבזכותה שרתה עליהם, רוח הקודש לשורר את שירת הים,

ישראל לראות בעיניהם אבדון שונאיהם, כי מאז ניצולו בזכות עצמם, כמ"ש חז"ל (עיין רש"י ד"ה דבר אל בני ישראל ויסעו) 'כדאי זכות האמונה, שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם הים'.

על ידי האמונה זוכה שימלא משאלות לבו

וכך כל יהודי ויהודי שמאמין בה', זוכה שיתמלא מבוקשו לטובה – בזכות אמונתו, כמובא בקדושת לוי (פר' שופטים ד"ה תמים) בזו הלשון 'הכלל הוא, כי הבורא ברוך הוא דרכו להטיב, ובפרט לישראל עם קרובו שנקראים 'בנים' למקום (דברים יד א; אבות פ"ג מ"ד), ובודאי האב ממלא חסרונו ורצון בנו קודם שיצטרך, ובודאי אדם אשר יש לו אמונה כזאת בהבורא, בודאי ממלא לו חסרונו. וזהו הרמז 'תמים תהיה עם ה' (דברים יח ג), כלומר, כשאתה על זה הבחינה, בחינת השלימות, שיש לך אמונה בבורא ברוך הוא – שבודאי ימלא לך חסרונו, אז תדע שבודאי 'עם ה' אלווקיך', שבודאי ה' עמך'.

ועיין במצודת דוד שפירש את הפסוק (תהלים כז יד) 'קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'', בזו הלשון 'קוה' – ואמרתי אל נפשי, קוה אל ה' וחזק בהבטחתו, וזכות האמנה – היא היא אשר עמדה לי ל^ג.

על מה שישראל ראו את עונשם של המצרים, כמו שנאמר (יד ל) 'וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים', בא להם בזכות עצמם ולא רק בזכות אבותם. וזו לשונו 'הנה הניצול בזכות עצמו זוכה לראות במפלת שונאיו, אבל הניצול בזכות אחרים, כגון בזכות אבותיו, אסור לו לראות במפלת שונאיו, ואם יראה – יענש, כאשתו של לוט (רש"י בראשית יט ז). ושמעתי על זה מאדוני מורי ורבי בעל המחבר ספר הפלאה, שזהו פירוש מה שכתוב (תהלים קיח ז) 'ה' לי בעוזרי', פי' בשבילי וזכותי, על ידי זה 'אני אראה בשונאי', ודברי פי חכם חן (וכן כתב בפנים יפות, בראשית יט כו ד"ה ותבט).

והנה במצרים היו ישראל בבחינת 'ערום ועריה' ממצות (עיין מכלתא דר' ישמעאל פר' בא פר' ה' ד"ה והיה לכם), ולא ניצולו אלא בזכות אבותם, כמו שנאמר (ב כד) 'ויזכור אלקים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב וגו' וידע אלקים', ולכן כתיב (לעיל יב כב) 'ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר', ולא זכו לראות במפלת הבכורים. אמנם אחר כך האמינו בה' ויצאו ממצרים, כמו שאמרו חז"ל על הפסוק (יב לט) 'וגם צדה לא עשו להם', מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו האיך נצא למדבר בלא צדה, אלא האמינו והלכו. הוא שמפורש בקבלה (ירמיהו ב ב) 'זכרתי לך חסד נעוריך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה', מאז זכו

אלא ליסע, שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והם, והאמונה שהאמינו בי ויצאו – לקרוע להם הים'.

לג. באוצר הרבי ר' העשיל זיע"א, מובא בזו הלשון 'במכילתא כאן איתא, שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמונה. וזכו ושרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה. ויש להבין למה באמת דוקא בשכר האמונה. ויש לבאר, כי ידוע דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קדושין

קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף

★ לגוזר ים סוף לגזרים ★ קשין מזונותיו וכו' - מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של ישראל ★ ויצעקו בני ישראל אל ה' - שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן ★ כשצריך ישועה בענין הפרנסה או הזיווג - יגביר את האמונה כמו בקריעת הים ותיכף יושע ★ קושי הפרנסה והזיווגים 'מחמת שכל אחד תולה בסיבה בלי אמונה' ★ מזונות האדם יהיו מוקפין באמונה כדוגמת קריעת הים שהיו 'המים להם חומה מימינם ומשמאלם' ★ ללמוד מקריעת ים סוף שלא להקשות קשיות על עיכוב הפרנסה ★ השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

קשין מזונותיו וכו' - מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתן של ישראל

והנה מצינו בספר עשרה למאה (מהרה"ק ר' צבי הירש מוואידיסלוב זיע"א - אביו של הרה"ק ר' שמחה בונים מפרשיסחא זיע"א, סוף דרוש א') שהביא תירוץ נפלא ביישוב הקושיא, וזו לשונו 'אני, עפ"י דבריך הטובים אני מבין מה שאמרו חז"ל (פסחים קיח.) קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, שמלבד שלילת הדמיון והיחוס אשר בין מזונות לקריעת ים סוף, הנה עוד יקשו עלי דבריהם יותר מקריעת ים סוף, שאיך שייך לומר על בורא שמים וארץ מאפס המוחלט, שיהיה נמצא דבר שהוא קשה בעיניו לפניו.

לגוזר ים סוף לגזרים

איתא בגמ' (פסחים קיח.) 'אמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה, קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, דכתיב (תהלים קלו כה) 'נתן לחם לכל בשר', וסמיק ליה 'לגוזר ים סוף לגזרים'. ופירש הרשב"ם (שם ד"ה כקריעת ים סוף) 'כלומר, נס גדול עושה לו הקב"ה למי שנותן לו מזונות - כאשר עשה לישראל שקרע להם ים סוף, ונפקא מיניה למבעי רחמי'. וכן אמרו חז"ל (סוטה ב.) 'קשה זיווגו של אדם כקריעת ים סוף'. וכבר הקשו הקדמונים על מאמרי חז"ל אלו, היאך שייך לומר לשון 'קשה' לגבי הקב"ה, הלא הכל כאין לפניו, והוא הכל יכול וכוללם יחד.

(ט:), ולכאורה קשה, הלא כתיב (ויקרא יט, יג) "לא תלין פעולת שכיר אתך", וידוע שהקב"ה מקיים את כל התורה (שמות רבה ל ט), והיאך אם כן מקיים לאו זה ד'בל תלין'.

ונראה, דאיתא (בבא מציעא ק:.) שהאומר לחבירו צא שכור לי פועלים, אזי שניהם אינם עוברים משום 'בל תלין', זה לפי שלא שכרם וזה לפי שאין פעולתם אצלו. והנה. התורה הק' ניתנה לנו על ידי שליח - משה רבינו. וממילא אין הקב"ה עובר על 'בל תלין' - כששכר מצוה בהאי עלמא ליכא. אמנם ידוע ש'אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום' (מכות כד.) ואם כן על אלו צריך הקב"ה ליתן שכר בזה העולם, דאי לאו הכי כביכול עובר על 'בל תלין', כיון שלא ניתנו על ידי שליח. ובזה יובן שפיר שבשכר מצות אמונה - 'אנכי ולא יהיה לך' - זוכים לשכר בהאי עלמא' (וכן מצינו בחיד"א נהל קדומים פר' ואתחנן אות ו).

את עולמו 'באתא קלילא דלית בה מששותא' (אקדמות), אלא הקושי הוא אצל המקבלים, שהמזונות או הזיווגים אינם באים אליהם תמיד בנקל - כקריעת ים סוף, והצד השווה שבשניהם, שתכלית הקושי היה מפני שהתאוה הקב"ה לשמוע את תפילתם של ישראל, וכמו שבקריעת ים סוף, הגם שהיה תנאי במעשה בראשית שיקרע להם הים, עד שהתפללו אליו ית' - הים לא נקרע, כך במזונות של אדם, מזונותיו מוכנים לו ממקור הברכה, אך מכיון שהקב"ה מצפה לתפילתן של ישראל, לכן הם קשים לבוא אליו עד שיתפלל וישפוך שיחו לפני ה'. והמתבונן בזה, יתרון לבו משמחה, שעם כל הקושי שעובר עליו, האמת שבפנימיות הדברים היא, שהקושי אינו בא מדינים וקטרוגים חלילה, אלא אדרבה מגודל החיבבות שהקב"ה מחבב את בניו אהוביו, ולפיכך הוא מצפה לשמוע את קול תפילתם ויחול לבם אליו⁷.

ויצעקו בני ישראל אל ה'

- שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן

ונראה להסמיך את דבריו אל דברי המדרש רבה (פרשתן כא ה) 'כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות, הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר, תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה, שנאמר (יד י) 'ויצעקו בני ישראל אל ה''. ולמה עשה הקב"ה להם כך. אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן. אמר ר' יהושע בן לוי, למה הדבר דומה, למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו: בבקשה

ולפי דבריך יובן, שהנה אמרו חז"ל (שמות רבה כא ו) על פסוק (יד כז) 'וישב הים לאיתנו', תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע לפני ישראל. ולפי זה, כאשר הגיע הזמן - צאת ישראל ממצרים ורדיפת פרעה אחריהם על הים, היה ראוי שתיכף ומיד יקרע הים ויהיה קרוע ועומד וממתין עד יבואו ישראל לתוכו, כי כן היה התנאי. אבל לא כן עשה ה', אלא מקודם 'ויצעקו בני ישראל אל ה' (יד י), והכל על כוונה אחד, שהקב"ה רצה שיתפללו. וזה שאמרו 'קשים מזונותיו של אדם', רוצה לומר מה שתראה לפעמים שיקשה על האדם שיגיע אל מזונותיו, אעפ"י שמזונותיו קצובות לו מראש השנה. אל תתמה על החפץ, ודע שטעמו של דבר הוא כקריעת ים סוף, שהיה תנאי בתחילת מעשי בראשית, ואפילו הכי לא נקרע עד שהתפללו, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן, כנ"ל.

בני, יפה אמרת, ומצאתי סעד לדבריך. אמרו חז"ל (סוטה ב) קשה לזווגן כקריעת ים סוף, עפ"י מה שאמרו חז"ל (שם), מ' ימים קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני, ועם כל זה לפעמים יקשה על האדם שימצא זיווגו עד שיתפלל עליו, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ח) על פסוק (תהלים לב ו) 'על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא' - זו אשה. והטעם הוא 'כקריעת ים סוף', כנ"ל.

העולה מן הדברים, שהקושי של המזונות והזיווגים אינו אצל הקב"ה שברא

לד. מצינו בערבי נחל (פר' וארא - דרוש א ד"ה יוצא מכלל) עצה למי שמתפלל וטרם נענה, מה יעשה ויענה. וזו לשונו 'יוצא מכלל דברינו, שלפעמים מתאחר בקשתו להתמלאות - עבור שחפץ

'השמיעני את קולך'. כיון שהתפללו, אמר הקב"ה למשה: מה אתה עומד ומתפלל, כבר קדמה תפלתן של בני לתפלתך, שנאמר 'מה תצעק אליי' לה'.

כשצריך ישועה בענין הפרנסה או הזיווג - יגביר את האמונה כמו בקריעת הים ותיכף יושע

מהלך אחר בביאור מאמרי חז"ל, מהו הקושי במזונות וזיווגים כקריעת ים סוף, למדנו ממה שכתב הרה"ק ר' לייבל איגר זיע"א בספרו תורת אמת (פרשתן ד"ה ונוכל), וזו לשונו 'שידוע פלא הלשון, איך שייך לומר דבר קשה לפני המקום ברוך הוא. ולדרכנו יש לומר, שחז"ל נתנו לנו עצה טובה, שבעת שיראה אדם עצמו בדוחק, וקשין מזונותיו של אדם, או בעניני זיווג, העצה היעוצה לזה, שיתנהג כמו בקריעת ים-סוף, שידוע מדרש חז"ל (שמות רבה כא ו) על הפסוק (יד כז) 'לאיתנו' - לתנאו, שתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, שיקרע הים לישראל, ויעברו בתוכו ביבשה, ואעפ"כ בתחילת חנייתם על הים ברדוף מצרים אחריהם, וישיגו אותם שם, לא

ממך, הצילני מיד הלסטים. שמע המלך והצילה. לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה, היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה. מה עשה המלך, גירה בה הלסטים כדי שתצעוק וישמע המלך. כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך. אמר לה המלך: לכך הייתי מתאוה - לשמוע קולך.

כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם, התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה, שנאמר (ב כג) 'ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויזעקו, מיד (להלן פסוק כד) 'וירא אלוקים את בני ישראל'. התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין. מה עשה, גירה לפרעה לרדוף אחריהם, שנאמר (יד י) 'ופרעה הקריב, מיד 'ויצעקו בני ישראל אל ה'. באותה שעה אמר הקב"ה: **לכך הייתי מבקש - לשמוע קולכם**, שנאמר (שיר השירים ב יד) 'יונתי בחגוי הסלע', השמיעני קול אינו אומר, אלא 'השמיעני את קולך' - אותו הקול שכבר שמעתי במצרים, לכך כתיב

הש"י שיתפלל לפניו. ובזה נראה לומר ביאור מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים פ א) 'חנני ה' כי אליך אקרא כל היום'. ויש לבאר דבריו, דהא אין 'חנון' בכל מקום אלא מתנת חנם, ואין הצדיקים תולים במעשיהם הטובים (דברים רבה ב א, רש"י ז"ל דברים ג כג), וא"כ כיון דאמר 'חנני', א"כ מאי אמר עלה 'כי אליך אקרא'. ותו, מאי 'אקרא' לשון עתיד, והוה ליה למימר 'קראתי'. ועם האמור יובן, שאמר, 'חנני' - מיד, ואל תחוש שאתפלל לפניך, כי הנני מקבל עלי ש'אליך אקרא כל היום' - אפילו אחר שאשיג מבוקשי.

לה. מקובל בכמה קהילות של תלמידי הבעש"ט זיע"א, לומר בערב שביעי של פסח מזמור קז שבתהלים, ששם נאמר (פסוקים כג- כח) 'יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים, המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה. ויאמר ויעמד רוח סערה ותרוםם גליו. יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג. יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע. ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם'.

שלימה שלא יעזוב אותנו וימציא לו עזרו מקודש. ובהגיעו לאמונה שלימה הזאת, וימציא עצמו לזה, אזי מתעורר לו חסד עליון לגלות לו חלקו וחבלו.

כי כן הנהגת השי"ת, ברא והכין הכל, שבזו הרגע שיאמין איש ישראל באמונה שלימה, יתן לו הטוב הצפון לו וכו'. כי באמת אין הפרש בהנהגה – בין אז במדבר כשירד להם המון, ובין כעת אשר הפרנסה הוא מסיבות אחרות. העיקר הוא לדעת ולהכיר ולהאמין באמונה שלימה, כי הבורא ברוך הוא וברוך שמו משגיח על הכל, ו'לא על הלחם לבדו' וגו' (דברים ח ג). ולולי שפעו וחיותו השופע תמיד על ברואיו לא היו מתקיימים אף רגע אחד, רק הוא יתברך בחסדו מנהג עולמו ומכין מזון לכל חי, ויקווה לה' שיזמן לפניו מחייתו וכל עניניו – יהיה באיזה סיבה שיהיה, וממילא יצוה צור חסדו^{לו}.

ויש ללמוד מדבריו הנפלאים, שהקושי אינו אצל הקב"ה שהוא כל יכול ואין עוד מלבדו אפס זולתו, אלא הקושי הוא אצלנו – לפי חיות האמונה בקרבנו, שלפי חוזק ועוצם האמונה בקרבנו, תלויה

נקרע להם הים תיכף, אף שהיה הדבר מוכן ומזומן בתנאי מפורש מששת ימי בראשית, היה צריך מקודם שיאמינו בני ישראל בד', כדכתיב (יד טו) 'ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה', כי בתחלה באו לתוך הים בהיותו עוד ים – טרם נקרע, ואחר כך נעשה יבשה. וכמו שדרשו חז"ל (סוטה לז). שנחשון בן עמינדב קפץ לתוך הים תחילה, והיה אמונתם חזקה בד', כי כל יכול, והרבה ריוח והצלה לפניו. אם חפץ בהם ד', יוכלו לילך גם על פני המים, ומתוך אמונה זו נקרע להם הים, ויושע ד' להם. כן גם בכל הענינים הבאים לאדם בקושי, כגון מזונות. יאמין כי השי"ת יוכל להחיותו בריווח ממוצא פיו. ויוכל להמציא לו חיים יהיה איך שיהיה, ואחרי כי יאמין זאת באמונה שלימה, בודאי יפתח ד' לו את אוצרו הטוב המוכן לו, כי בודאי אוצר השפע אינו חסר כלום, רק האמונה מצד האדם, ותיכף כשיאמין באמונה שלימה, יתעורר ויתגלה לו השפע.

וכמו כן בעניני זיווגו, ידוע מאמר חז"ל (סוטה ב.) מ' יום קודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני. נמצא כי באמת זווגו מוכן ואינו חסר – רק שיאמין באמונה

לו. פעם דיבר הרה"ק ר' נח מלעכאוויטש זיע"א עם חסידיו בענין אמונה ובטחון, וסיפר להם מעשה באיש פשוט שהגיע לאמונה פשוטה, וזה סיפורו: איש פשוט אחד ושמו הירשקע היה מתפרנס ממשא ומתן בשוק עם הנכרים שהביאו עורות, דבש, שעוה, חלב, שער וכדומה. והיו נוהגים אנשי השוק לצאת ב' וג' שעות קודם אור היום מחוץ לעיר לפגוש את הנכרים הנוסעים לשוק עם סחורתם ולקנות מאתם לפני בואם העירה, וזאת כדי להקדים את האחרים. והיה היום בא דרשן אחד לשבת קודש אל העיר ודרש בבית הכנסת מענין אמונה ובטחון בה', והסביר לכל שומעיו, שאין אדם נוגע במה שמוכן לחברו כמלא נימא (יומא לח.), ומאחר שהיה הדרשן ההוא ירא שמים ומאמין בכל ליבו, ננסו דבריו אל עמקי לבו של הירשקע ונקבעו היטב בתוכו.

קדשו (של הרה"ק רבי אברהם יעקב מסאדיגורא זיע"א), מזה שאיתא (פסחים קיח.) 'קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף', וכן 'קשה זיווגם' (סנהדרין כב.). ובאמת איך שייך קישוי לפני השי"ת הבורא הכל. אך מחמת שכל אחד תולה בסיבה בלי אמונה, זה הוא קשה שיבא אליו השפע, אבל אם האדם ישים אמונתו בד' אין שום מסך, ונמשך לו הטוב כמו שיצא משרשו ממקור הטוב, עד כאן לשונו הטהורה'.

וזה עיקר הנסיון בכל מה שקורה עמנו בענייני פרנסה, זיווגים וכל כיו"ב,

ישועתנו וצדקתינו להגלות, וכלשונו הזהב 'ואחרי כי יאמין זאת באמונה שלימה, בודאי יפתח ד' לו את אוצרו הטוב המוכן לו, כי בודאי אוצר השפע אינו חסר כלום, רק האמונה מצד האדם, ותיכף כשיאמין באמונה שלימה, יתעורר ויתגלה לו השפע'!¹.

קושי הפרנסה והזיווגים 'מחמת שכל אחד תולה בסיבה בלי אמונה'

על דרך זה מצינו בספר בנין שלמה (ליקוטים תלפיות, אות ו) בזו הלשון 'שמעתי מפה

ויהי למחרת ביום הראשון של השבוע שהיה 'יום השוק', במקום לקום קודם אור היום, ללכת מחוץ לעיר לסחור עם הסוחרים - כדי שלא יקדמוהו אחרים, החליט הירשקע להישאר בביתו, שהרי הוא שמע מהדרשן שכל אשר מוכן לו יקנה גם בביתו, שהרי אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו. כשראתה אשתו שכבר הגיע הזמן לקום והוא עדיין שוכב על מיטתו, החלה לזרז אותו ולומר לו עד מתי תשכב, הלא הגיעה העת לקום וללכת אל הסוחרים. אך הוא השיב לה, דעי לך, כי שמעתי מהדרשן שאין אדם נוגע במה שמוכן לחברו, וממילא למה לי ללכת בשלג ובקור לקדם את פני הנכרים, הלא אין מעצור לה' מלהושיע אותי גם בביתי. כששמעה את דבריו החלה לחרפו ולקללו, והוסיפה ואמרה לו, הנה הדרשן יקבל את שכרו בעד דרשתו ואילו אתה תשב לך בחיבוק ידים. אך הוא בשלו שוכב על מיטתו בטח ואינו משיב לה מאומה, אלא כחרש לא ישמע וכאלם לא יפתח פיו.

כשהנכרים עברו עם העגלות לפני ביתו, נשמע קול חבריו הקונים שמכים כף עם הנכרים לגמור מסחרם עמהם. ותאמר לו אשתו, האם משוגע או חסר דעה אתה, הלא חבריך יקנו כל הסחורה. ויען לה הירשקע: הנכרים אינם חולים מלבוא אל ביתי, ולא אני מי שאצא אליהם בקור כזה. והנה לפתע פתאום נשמע קול הנכרים אומרים: לא נמכור את הסחורה קודם שיבוא הירשקע. על אתר השיבו הסוחרים במרמה: הירשקע מת. השיבו הנכרים כנגדם: שקך אתם דוברים, ומיד החלו לדפוק על חלוננו, וצעקו, הירשקע איפה אתה, קום. אז קם הירשקע ממשכבו ופתח להם את הדלת, ואותם הנכרים שהיה רגיל לקנות אצלם תמיד נכנסו אל ביתו וקנה מהם את הסחורות כמקודם בלי שום מחסור. מאותו היום ואילך לא היה הירשקע יוצא מפתח ביתו לקנות קודם אור היום, רק הנכרים היו מביאים אליו את הסחורה לביתו וכך היה קונה מהם, וכל ימיו היה מתפרנס בכבוד ובמנוחה.

סיים הרה"ק ר' נח מלעכאוויטש זיע"א, ואמר: 'זאת עלתה לו, יען כי היה איש פשוט והאמין בפשטות באמת, בלי שום תוספת שכליות עצות כלל, אבל מי שהולך בחקירות ומוסיף שכליות עצמו, קשה להשיג הדבר' (אור ישרים עמ' סו).

האם אנו סומכים על ה'סיבה' – איש פלוני או אלמוני, ואז 'קשה שיבוא אליו השפע' כאמור. או שאנו תולים את עיינו ותקוותינו במסובב הסיבה, שהכל נהיה בדברו, וממנו אנו ממשיכים עלינו שפע טובה ממקור הטוב והברכה^{לח}.

לז. מסופר מפי צדיקים, שבכפר אחד גר יהודי עשיר שעסק במכירת יין, לימים התהפך עליו הגלגל ונעשה עני ואביון, והיתה לו אם זקנה שצער בנה נגע אל ליבה והיתה מתפללת להקב"ה בעבורו. בכל פעם שהתפללה, היתה מייצעת כביכול להקב"ה כיצד לעזור לבנה. למשל, שימציא לפניו מציאה גדולה, או שיזכה בסכום כסף גדול מהלאטערי שיקנה, ועוד עצות מעצות שונות, אבל הבן נשאר עני ואביון.

פעם אחת הגיע ערב שבת ועדיין לא היה בבית הבן מצורכי לכבוד שבת מאומה. לפתע נזכר שיש לו כמה בקבוקי יין שנשארו אצלו ממסחרו מימי עושרו, ואף נזכר באיש אחד שהיה נוהג לקנות אצלו יין בכל ערב שבת. ולפיכך ביקש מאמו שתנסה למכור בקבוק יין לאיש הזה, שמא ממנו תבוא לו הישועה להוצאות השבת. האם הלכה בעצת בנה אל האיש ההוא, אך כשהביאה לפניו את היין, הריח אותו ואמר לה שהיין אינו מריח טוב. בפחי נפש חזרה אל בנה וסיפרה לו מה שהיה, ובקושי גדול הוא הצליח להשיג לעצמו כדי מחייתו לצורכי סעודות השבת.

באחד מן הימים הגיע אצלם פריץ צעיר שהכיר את האיש עוד מהימים שהיה סוחר גדול. הפריץ הלזה לא ידע שאיש זה כבר איננו סוחר ביין וכבר איבד את הונו ורכושו הגדול, ובא אליו כמנהגו לקנות יין כאילו בא אל אחד מן הסוחרים המפורסמים. שאלו הפריץ, אמור לי, האם יש לך יין טוב עברי. יש לי – השיבו היהודי. אם כן תנהו לי ואטעם ממנו – ביקש הפריץ. ירד היהודי אל המרתף ולקח את הבקבוק שלא הצליח למכור בערב שבת ההוא, ונתן לפריץ לטעום אותו. טעם הפריץ ונהנה ממנו עד למאוד, ושאלו כמה הוא רוצה עבור בקבוק זה. השיב לו היהודי, דינר זהב. שמע הפריץ והסכים לשלם לו, אך בתנאי שבעוד ימים מספר יביא אל הכפר שלו עוד אלף ושש מאות יינות כאלו. וכך סגרו את העסקה ביניהם, כשהוא נותן ומקדים לו ארבע מאות דנרי זהב על החשבון.

בשמחה מיהר היהודי וקנה בשוק את היין ההוא במחיר זול ביותר, והביא אותו אל לפריץ ביום שקבעו ביניהם. כשהגיע השליח אל הפריץ, התארחו בביתו כמה פריצים עשירים, שטעמו מן היין שהביא ונהנו מאד, ואף הם הזמינו אצל היהודי עוד יינות כאלו ונתנו לו כסף רב עליהם. וכך היהודי שירד מנכסיו מטה מטה, חזר ושלח ידו במסחר היין וה' הצליח דרכו והתעשר כבתחילה. לימים, נאנחה אימו הזקנה ואמרה: אני נתתי להקב"ה הרבה עצות כיצד להעשיר את בני, אבל עצה כזו לא עלתה על דעתי מעולם...

לח. מסופר מהבעש"ט זיע"א (הובא באמרי פנחס פר' מקץ), שפעם אחת נסע בדרך עם המגיד הרה"ק רבי מענדיל מביאר זיע"א, ויצא המגיד מביאר למים. נענה הבעש"ט ואמר לו: אם יהיה לך בטחון אמיתי בהש"ת, הוא יזמין לך מים, וכך הווה. שלפתע הזדמן לפניהם גוי, ושאל אותם האם הם ראו סוסים משוטטים לעצמם, כיון שהוא מבקש את סוסיו שאבדו לו כבר ג'

בקריעת ים סוף, שהיה יבשה בתוך הים, הכוונה, דכח האדם ושכלו בחינת 'יבשה', היה בתוך הים, דהיינו, דהים דהוא בחינת אמונה היה מקיפם מכל צד - 'והמים להם חומה מימינם ומשמאלם'. כמו כן צריך להיות מזונותיו של האדם, שהאמונה יהיה קודם פעולותיו ולאחר שעשה פעולותיו, רק באמצע יהיה עשיות האדם^{לט}.

ללמוד מקריעת ים סוף שלא להקשות קשיות על עיכוב הפרנסה

ובאילה שלוחה (מהרה"ק רבי נפתלי אבדק"ק ליטאוויסק, בנו של הרה"ק ר' שמעון מיערוסלב זצ"ל) מובא מוסר ולימוד מקריעת ים סוף - שלא להקשות קושיות בעניני הפרנסה. וזו לשונו 'שמעתי מפה אדמו"ר הקדוש זללה"ה מהרי"א זללה"ה מזידיטשוב, שאמר בדרך הלצה ששמע בשם הרב רשכב"ה הקדוש מ' אלימלך מליזענסק. פעם נתאכסן באכסניא אחת, ושמע שסיפר הבעל אכסניא לאשתו בהתנערו ממשנתו ואמר לה בזו הלשון: וויא לאנג נאך וועליך מיר נאך בידעווינו, היינו מיר ועלין נאר עסיך קאשי, לאזין מיר

מזונות האדם יהיו מוקפין באמונה כדוגמת קריעת הים שהיו 'המים להם חומה מימינם ומשמאלם'

וראה בספר מאיר עיני חכמים (מהרה"ק מאיר יחיאל הלוי מאוסטראוצא זיע"א, ברכות ט: ד"ה ובדברינו) שהביא רמז ומשל מקריעת ים סוף על עבודת האמונה - יחד עם ההשתדלות. וזו לשונו 'דהנה באמת פרנסתו של האדם הוא הכל בהשגחה העליונה ואין מזונותיו באים על ידי כוחו של האדם, כמו שאמרה התורה אל תאמר כחי ועוצם ידי (עיין דברים ח יז), אבל מ"מ אין לו לאדם לישב בטל ולסמוך על אמונה ובטחון לבד, רק מחוייב לעשות פעולות ועשיות להביא טרף לנפשו, כמו שאמרו חז"ל (ספרי פר' ראה פיסקא קכג אות יח) 'כול ישב בטל, תלמוד לומר (דברים טו יח) 'וברכך וכו' בכל אשר תעשה". אבל על כל פנים צריך להיות מוקף באמונה מכל צד, שגם קודם פעולותיו יאמין באמונה שמזונותיו באים בהשגחת הבורא יתברך שמו. וגם אחר שעשה פעולותיו להרויח מזונותיו, יאמין גם כן כי הכל הוא כח ד' ולא כח האדם עשה את החיל. וזהו עצמו היה הנס

ימים. תוך כדי דיבורו, הם שאלוהו אם יש לו מים ברשותו, ונתן הגוי להמגיד מבאר מים לשתות, והלך לו. על אתר שאל המגיד את הבעש"ט, הלא תכלית אבידת הסוסים מהגוי היתה בכדי שילך לחפשם ויבוא לכאן למעני להרוות את צימאוני, ואם כן למה הוא נוסע זה ג' ימים לחפש אחריהם, ולמה לא בא תיכף לכאן בכדי שלא אצטרך לחכות ולצמא למים. השיב הבעש"ט זיע"א ואמר לו, שהקב"ה הזמין לו את המים כבר לפני ג' ימים, ואילו היה בך את הבטחון האמיתי בהש"ת שימלא לך את כל צרכך - היה הגוי בא מקודם. למעשה, באותו רגע שהגעת אל הביטחון הראוי, תיכף בא הגוי לתת לך את המים.

לט. והאמת היא, שלבסוף אין למעשה ההשתדלות שייכות עם הפרנסה שבאה אליו, כמובא בחידושי הרי"ם (פסח ד"ה איתא) בזו הלשון 'איתא בגמ' (פסחים קיח.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. יש לפרש, שכמו בים סוף היו בני ישראל בצרה מכל הצדדים, והישועה באה באופן שלא עלה על דעתם, כן פרנסה באה ממקום שאין מצפים לה".

שהיה הולך בדרך וחבילתו על שכמו וכמשא כבד יכבד ממנו, ויפגע בו סוחר אחד נוסע במרכבה רחבה, ויאמר אל העני: עלה על המרכבה ויעל וישב. והסוחר נוסע לדרכו. ויפן הסוחר אחר כך לאחוריו עבור איזה ענין, וראה כי העני יושב ומשאו על כתפו כאשר בתחילה. ויאמר אליו: מה לך עתה לשאת אותו, הניחהו בקרון והקל מעליך. ויאמר העני: די לך אדוני מה שתסבול משא גופי, תסבול עוד משא חבילתי. ויצחק ויאמר: סכל, הלא גם בהיות המשא על שכמך, מי ישא אותך ואת חבילתך.

הנמשל, אחר אשר כל העולם וכל הברואים עמוסים לכביכול, כמאמר הכתוב (ישעיהו מו ד) 'אני עשיתי ואני אשא, ואני אסבול', ואם כן אין לך לדאוג על משא חבילתך להניחהו גם כן, כמאמר (תענית ח:) 'מאן דיהיב חיי - יהיב מזוני', וזהו (תהלים נה כג) 'השלך על ה' יהבך', (כלומר המשא, כמאמר הגמ' ראש השנה כו: 'לא הוו ידעי רבנן מאי 'השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך'. אמר רבה בר בר חנה, יומא חד הוי אזלינא בהדי ההוא טייעא, הוה דרינא טינא (פירוש: משא), ואמר, שקול יהבך ושדי אגמלאי) והוא יכלכלך, והבן'.

שוין עסין אמאל לאקשין'. ואמר מורי הקדוש זללה"ה פירוש על שיחת תלמיד חכם הנ"ל, היינו מיר זאלין נישט אים גיין תמיד מיט קאשיות, נאר עס זאל שוין זיין לא-קשין.

ונ"ל, כי קשין מזונותיו של אדם, כי רחמנא ליצלן תמיד האדם מתרעם ונקשה לו על מידותיו ית"ש, מפני מה לזה כך ולזה כך. והתירוץ על זה 'כקריעת ים סוף', שראתה שפחה על הים וכו' (ילקוט שמעוני פרשתן רמז רמד), כי בכל עת ובכל שעה רואים בני אדם נפלאות תמים דעות בעסק פרנסתו, אשר לפי מיעוט ערכו ופחיתתו, והש"ת זן ומפרנסו ומזמין פרנסתו לפי העת והשעה, כמו שהיה בקריעת ים סוף, אשר הישועה היתה לפי הצורך השעה, ו'בעתיקא תליא מלתא', ועל זה אמרו בזוה"ק (פרשתן דף נב:). 'ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא וכו' רעותא ורחמי חנא וחסדא וכו' ויתיהב לנא מזונא טבא וכו'.

השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך

עוד נאה ויאה להביא את המשל הידוע שהמשיל המגיד מדובנא (משלי יעקב, סוף פר' יתרו אות קיד) בזו הלשון 'משל לעני

חוקים להורותם

הלכות והליכות

מתוך שיעורי ההלכה,
והוספות פסקים בעל פה
שנמסרו מפי הגאון
רבי שמעיה לעזו שליט"א

כמה הערות חשובות
בהלכות ליל הסדר

כמה הערות חשובות בהלכות ליל הסדר

טעימה לנשים בליל הסדר אחר הדלקת נרות

א. מצוי מאד אצל נשים שעובדות קשה עד כניסת החג, ולאחר הדלקת נרות וזכרות שלא טעמו כלום וקשה להם להמתין עד הלילה, והנה בערב פסח שחל להיות בחול הרי הברירה בידם שלא להדליק נרות עד הלילה^א [וכמו שיש הנוהגין כן בלא"ה], אבל השנה שפסח חל להיות בשבת הרי אסור להדליק אחר שקיעת החמה ומכיון שמדליקין [כרבע שעה או 20 דק' קודם שקיעה"ח] הרי מקבלות שבת ויו"ט ושוב אסור להן לאכול, והנראה שמאחר שאסור לקדש עד הלילה^ב אם כן נחשב שעדיין לא הגיע זמן קידוש ושוב שרי להן לאכול אף אחר הדלקת נרות עד זמן בין השמשות^ג.

א. והנה בכל ערב שבת שבכל ימות השנה הברירה בידן לעשות קידוש ולטעום מידי, אבל בערב פסח הרי אין אפשרות בידן לעשות כן שהרי אסור לקדש עד הלילה. ועוד יש עצה בכל ערב שבת להתנות בשעת הדלקת נרות שאין מקבלות עליהן עדיין את השבת, ואולם בערב פסח גם זה אינו שייך שהרי מברכות שהחיינו בשעת הדלקת נרות על עיצומו של יום ובהכרח שכבר מקבלות עליהן את היו"ט, [ובאמת נראה שבשעת הדחק אפשר להתיר להן להדליק נרות בלא לברך שהחיינו ויברכו שהחיינו על כוס של קידוש בלילה].

ב. עיין בשו"ע סי' תע"ב ס"א שכתב "אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך", ומצינו ב' טעמים (לדבר, א) במג"א 'דכוס של קידוש הוא א' מד' כוסות וכולן צריכים להיות בלילה' ומקורו בתרומה"ד, (ב) בט"ז 'דהקידוש צריך שיהיה בשעה הראויה למצה' ופירש הפמ"ג דאין קידוש אלא במקום סעודה [ויש בזה חידוש גדול שהרי בלא"ה מפסיקין הרבה בין הקידוש לסעודה]. ועיין בשו"ע שהעתיק את טעמו של המג"א, והמ"ב העתיק את ב' הטעמים. ועיי' עוד בשו"ע"ה ובמ"ב שאף בבין השמשות אסור לקדש עד שיהיה ודאי לילה, ובטעם הדבר אף שבין השמשות הוא ספק וקיי"ל לעולם דספק דרבנן לקולא, מיהו כתב הפמ"ג דאסור לקדש בביהש"מ משום דאין עושין ספק דרבנן לכתחילה, ובשו"ע"ה כתב שכל מה שתיקנו רבנן כעין דאורייתא תיקנו, ועכ"פ כיון שאסור לעשות קידוש הרי נחשב כאילו שעדיין לא הגיע זמן קידוש עד הלילה, והדבר דומה לצפרא דשבתא קודם התפילה שמבואר בשו"ע סי' רפ"ט ס"א שמותר לשנות מים בבוקר קודם התפילה כיון שעדיין לא חל חובת קידוש, והכי נמי דכוותה בנידון דידן. ומה שיש לדון בזה הוא משום דברי החק יעקב בסק"ג שמביא טעם שלישי בשם המהרי"ל

נתאחד מלאכול מצה בלילה השני אחר הצות

ב. לכתחילה יש להחמיר לאכול מצה בב' הלילות קודם חצות, אך אם קרה ונתאחר ולא הספיק לאכול המצה קודם חצות, נראה שבליילה הראשון יאכל את המצה בלא ברכה^ז, ואולם בלילה השני יש מקום להקל שיברך גם כן על אכילת מצה^ה.

אמאי אסור לקדש קודם הלילה, דהוא משום שהטיבול הראשון וסדר ההגדה צריך להיות בלילה ואם יקדש קודם הלילה אפשר שלא ימשוך הקידוש כ"כ ויתחיל בסדר הלילה עוד קודם שהגיע זמנו עיי"ש, ולכאור' משמע מדבריו שאין איסור 'בעצם' לקדש קודם הלילה, ולפי"ז הרי כבר חל חובת קידוש קודם הלילה ושוב אסור לאכול, ומיהו נראה שמכיון שגדולי הפוסקים שעל פיהם אנו חיים הלא המה המג"א והט"ז והשו"ע והמ"ב לא העתיקו את דברי החק יעקב שוב יש לנו לסמוך על דבריהם בשעת הצורך. ובשגם שאפשר שאף לדברי הח"י אחר שנפסק לנו למעשה שאין לקדש עד הלילה שוב לא נחשב שכבר הגיע זמן קידוש.

ג. עיי' במ"ב סי' תע"א סקכ"א שמפורש בדבריו שאסור לאכול בבין השמשות עד שיהא ודאי לילה, ונראה לבאר טעמו על פי הפמ"ג הנ"ל דמה שאסור לקדש בבין השמשות הוא משום שאין עושין ספק דרבנן לכתחילה, וכיון שכן הרי אינו אלא לחומרא וממילא יש לנו להחמיר ג"כ לאידך גיסא, אבל לטעמו של השו"ע שזהו מעיקר תקנת חכמים שלא לקדש עד הלילה הרי לכאור' אין מקום לאסור לאכול אף בזמן בין השמשות, ועכ"פ עד זמן בין השמשות בודאי שיש להתיר לאכול במקום הצורך.

ד. כ"ה הכרעת הביאה"ל בסי' תע"ז ד"ה ויהא זהיר, ועיי' בשו"ת משכנות יעקב סי' קל"ט שמתיר לברך אף אחר חצות ומשום דהעיקר כדעת הרמב"ם וסייעתו שמצות אכילת מצה נוהגת כל הלילה, וכן העלה באור שמח פ"ו מהל' חו"מ הל"א שצריך לברך על אכילת מצה אף לאחר חצות.

ה. עיי' בשו"ע סי' תפ"ט ס"ב שהמדקדים אינם סופרים ספירת העומר עד צאת הכוכבים, ומבואר שמעיקר הדין יש להקל ולספור כבר בבין השמשות, והנה עיי' במג"א ר"ס תקפ"ח שאם לא תקע בשופר עד בין השמשות של יום ב' דר"ה ה"ה פטור מלתקוע משום ספק דרבנן לקולא, וכן הוא במג"א ר"ס תרנ"ב כלפי ד' מינים, וצ"ע מאי שנא ספירת העומר שלא אמרין ביה שאין לספור בבין השמשות משום ספק דרבנן לקולא, והנראה דקודם זמן המצוה הרי יש עליו חיוב גמור והשאלה היא רק אם יכול לספור 'גם' בבין השמשות או 'רק' בלילה, ולזה בא הדין דספק דרבנן לקולא להקל עליו ולומר שיכול לספור 'גם' בבין השמשות, ומשא"כ בבין השמשות של יום ב' שכיון שהשאלה היא על עיקר חיובו האם הוא חייב או פטור הרי מדין ספק דרבנן לקולא יש לנו לפוטרו ולומר שכבר אזל חיובו.

והנה בתוס' מגילה כ"א ע"א כתבו, שצריך למהר לאכול מצה קודם חצות שהרי חיוב מצה בזה"ז דאורייתא, אבל בהלל של אחר אפיקומן אין להחמיר כ"כ שהרי הוא מדרבנן עיי"ש, והנראה בביאור הדברים, שמכיון שנחלקו ראב"ע ור"ע בזמן הפסח אם הוא עד חצות או כל

סיפור יצי"מ לבנו הגדול

ג. יל"ע עד איזה גיל הוא שיעור החיוב לספר סיפור יצי"מ לבנו, וממנהג חסידים ואנשי מעשה שהבחורים מסיבים בליל הסדר אצל רבותיהם, וכן ממה שהבנים הנשואים אינם מקפידים לשהות דוקא בבית אביהם - נראה שנקטו שאין חיוב סיפור יצי"מ לבנו הגדול.

חיוב סיפור יצי"מ לבן בנו

ד. נחלקו האחרונים האם איכא חיוב סיפור יצי"מ אף לבן בנו, ומכל מקום

הלילה, הרי שורש הספק הוא קודם זמן קיום המצוה היאך לפסוק כראב"ע - וליתן לו הזמן של עד חצות, או כר"ע - וליתן לו הזמן של כל הלילה, וכיון שכן הרי מדין ספק דרבנן לקולא יש לנו להקל עליו וליתן לו זמן רב יותר לקיום המצוה, ודוק. ודאיתנן להכי נראה דהוא הדין כלפי אכילת מצה בליל ב', שחיובו הוא רק מדרבנן ויש לנו להקל עליו וליתן לו הזמן של כל הלילה. ושו"ר שכ"פ ג"כ בשו"ת שבסו"ס אמרי נועם ושכן נהג הרה"ק בעל המנח"א ממונקאטש. ובפרט שיש להוסיף לזה גם את שיטת האחרונים שאף בלילה הראשון יכול לברך אחר חצות.

ו. ועיי' ברמב"ם פ"ז מהל' חו"מ הל"ב וז"ל מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן 'גדול' או חכם מודיעו מה שארע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו לפי דעתו של בן עכ"ל, ולכא' ריהטות הלשון אם היה הבן 'גדול' או חכם משמע שחיוב הסיפור נוהג גם בבנו הגדול, ואולם נראה שאין כוונת הרמב"ם לגדול ממש בן י"ג, רק לגדול קצת שכבר יכול לספר לו ממה שארע לנו במצרים, וכן משמע מסדר דבריו, שהרי בבנו הקטן מיירי הרמב"ם בקטן כ"כ עד שאין דעתו מסוגלת לקלוט רק למימרא דלהלן "בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות" ותו לא, וא"כ מה שכתב הרמב"ם אח"כ "ואם היה הבן גדול" נראה דר"ל שהוא גדול יותר מהקטן דלעיל. ועיי' בספר דעת כהן לחתני שליט"א שרצה לדייק מלשון הרמב"ם 'מצוה להודיע לבנים', שהמצוה היא רק 'להודיע' את מה שאינם יודעים, וכן משמע ג"כ מהמשך דברי הרמב"ם לפי דעתו של בן אביו 'מלמדו' ור"ל שמלמדו את מה שאינו יודע, וכן על זה הדרך בכל שנה ושנה מוסיף להודיעו וללמדו את מה שעדיין לא הודיעו ולימדו בשנים שעברו כפי אשר דעתו מסוגלת לקלוט, עד שיגדל קצת ויספר לו את כל סיפור יצי"מ מתחילתו ועד סופו ושוב אזדא לה מצוותו, ועיי"ש שהאריך בזה בטוטו"ד.

ז. ור"ל דמצד אחד מצינו בהכתוב והגדת לבנך שהחיוב הוא רק לספר לבנו, ואולם מאידך מצינו כתוב אחר בפ' בא ולמען תספר באזני בנך וכן בנך, ויש לומר שבא זה ולימד על זה. ומצינו בבני יששכר מאמר ה' אות ו' שכתב בזה דברים ברורים וז"ל "יש להתבונן למה יהיה בחיוב

ההולכים עם ילדיהם לאכול בליל הסדר אצל אביהם יכולים לסמוך על מה שמספר הסב ואין צריכים לספר להם סיפור יצי"מ בפני עצמם.^ה

מעשה בחבר 'הצלה' שהגיע לביתו מעט קודם חצות

ה. כתב המ"ב בסי' תע"ז סק"ו וז"ל, "ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל, וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר ההגדה עכ"ל, ונראה שאם יש לו בן שיקדים לספר סיפור יצי"מ לבנו נהיינו הפיסקא הנאמרת בתחילת ההגדה של עבדים היינו לפרעה וכו' עוד קודם אכילת מרור שאינו אלא דרבנן.^ו

לספר לבן בנו הלא אביו יספר לו" והמבואר דנקט שחיוב הסיפור הוא גם לבן בנו, ומאידך עיי' בפנים יפות ובח"ס פ' בא שפירשו להכתוב דר"ל שאתה תספר לבנך ותאמר לו שיספר ג"כ לבנו שהוא בן בנך, ועיי' עוד בויגד משה סי' י"ט שהאר"ך בזה וכתב לדון ג"כ מדין בני בנים הרי הם כבנים עיי"ש.

ח. הנה הגם שיש לצדד בזה די"ל שאין הסב מחוייב בסיפור יצי"מ לנכדו וכמבואר בהערה הקודמת, ועוד י"ל שאף אם הסב מחוייב לספר לנכדו מכל מקום אכתי אינו פוטר בזה את האב מלספר גם כן כי החיוב מוטל על תרומיהו, מיהו נראה שעיקר מצות הסיפור היינו לאו דוקא לספר בפיו, רק לדאות שיסופר הדבר לבנו, וכל שמביא את הבן אצל אביו שיספר לו שפיר מקיים בזה ג"כ מצות סיפור - וכעין מצות ולמדתם אותם את בניכם דעניינו לדאוג שידע בנו את התורה ולא דוקא שילמדו בעצמו, ואף אם אינו כן מיהו עדיין י"ל שמקיים בזה את המצוה מדין שלוחו של אדם כמותו, וכבר ידוע מה שייסד לן בעל השמן רוקח דבמקום שהמשלח עומד אצל השליח הרי הוא כמותו ממש, והעיקר המכריע בזה להלכה שלא ראינו כן אצל אבותינו, והנח להם לישראל.

ט. מקור הדברים הוא בדגול מרבבה, והנה יש לתמוה שהרי לכאור' מאותו טעם שצריך להקדים לאכילת מצה קודם חצות צריך נמי להקדים לאמירת ההגדה, שהרי בעינן לספר "בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך", וא"כ מה העדיפות באכילת מצה כלפי סיפור יצי"מ, ובפרט כלפי מרור שאינו אלא דרבנן, וצ"ל באחד מתרי אנפי, א] דס"ל שסיפור יצי"מ אינו תלוי דוקא בזמן הראוי לאכילת מצה, ומה שאמרו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ר"ל באותו לילה אך לאו דוקא בזמן הכשר לאכילת מצה, וראיה ממעשה דראב"ע שהיה מספר ביצי"מ כל הלילה ואע"פ שס"ל שזמן הפסח הוא עד חצות, וכבר עמדו בכל זה ואכמ"ל. ב] י"ל דס"ל שאין שיעור לסיפור יצי"מ ומה שאמר בקידוש זכר ליצי"מ כבר יצא יד"ח סיפור יצי"מ מדאורייתא, והנה כל זה מהני כלפי סיפור יצי"מ בינו לבין עצמו הנלמד מן הכתוב "זכור את היום הזה אשר יצאת ממצרים", אך אינו מהני כלפי מצות 'והגדת לבנך' שהוא חיוב לספר לבנו ואינו יוצא

קצת מדיני ברכת האילנות

חיוב הברכה וענינה

א. היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם, והוא שבח והודאה שנותן להשי"ת שברא בשביל האדם אפילו דברים שאין בהם הכרחיות לחיי האדם כמו פרי אילנות. ודין זה אינו נוהג דוקא בחודש ניסן, אלא כל שרואה הלב לוב בפעם ראשונה מברך^י. ועל דעת חכמי האמת יש לברך רק בחודש ניסן^י. ויש אומרים שיכול לברך עד חודש ימים מזמן תקופת ניסן^י.

הברכה רק על אילני מאכל

ב. ואינו מברך רק ברואה פרח, אבל בעלים לחודי אינו מברך, ואף ברואה פרח היינו דוקא באילני מאכל שמזה הפרח עתיד להתגדל פרי, אבל אילני סרק לא^י. ואם טעה וברך על אילן סרק לא יחזור ויברך^י.

עד שיאמר לו הפיסקא של עבדים היינו וכמבואר בפוסקים, ולכן נראה שיקדים למצות והגדת לבנך שהיא דאורייתא לגבי מצות מרור שאינה אלא דרבנן.

י. ערוה"ש סי' רכ"ו ס"א, ועפי"ז כתב שלכן אין מברכים על זרעים וירקות מפני שהם כהכרחיים לגוף האדם.

יא. מ"ב שם סק"א.

יב. ברכ"י סו"ס רכ"ו, ואשל אברהם (בוטשאטש) שם. אך בעולת שמואל הוכיח מדברי האר"י ז"ל שלא דוקא בחודש ניסן.

יג. הגהות חת"ס סי' רכ"ו שקיבל כן מרבו ז"ל.

יד. מ"ב שם סק"ב.

טו. שו"ת שבה"ל ח"ו סי' נ"ג, וכתב הטעם משום דברכה זו היא ברכת השבח על אילנות טובים סרק ומאכל וכיון שנתן הודאה עליהם אינו צריך לברך עוד.

בשבת ויו"ט

ג. בשבת ויו"ט - י"א שמברכין ברכת האילנות, וי"א שאין מברכין^{טו}, וי"א דאם חל ל' בניסן בשבת ועדיין לא בירך יכול לברך אף בשבת^{יז}.

נשים בברכה זו

ד. יש נוהגין שנשים אינן מברכות, ויש שצידדו לברך, ולמעשה אף הנשים אם ראו אילן יברכו אבל אינן צריכות להדר ולחפש אחר אילן כדי לברך^{יח}. וקטנים נוהגים לחנכם לברך ברכה זו.

על כמה אילנות

ה. מעיקר הדין יכול לברך אפילו על ראיית אילן אחד, אך לכתחילה ישתדל לברך על ראיית שתי אילנות^{יט}.

אילנות מורכבים ושל ערלה

ו. אין לברך על אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, וי"א שאין לברך אף באילנות של ערלה^כ.

לברך במנין

ז. טוב לברך במנין עשרה^{כא}.

טז. שמברכין - שו"ת לב חיים ח"ב סי' מ"ד, שאין מברכין - כה"ח שם סק"ד דשמא יטלטל האילנות בידו או שמא יקח מהפרחים להריח בהם או שמא יתלוש, וכתב עוד שלדעת המקובלים שמברר ע"י ברכה זו את ניצוצות הקדושה הרי יש בזה איסור נוסף משום בורר.

יז. ספר אילני דחיי פי"ב.

יח. עי' שו"ת הר צבי סי' קי"ח ותשובות והנהגות ח"א סי' ק"צ.

יט. עי' שו"ת בצל החכמה ח"ו סי' ל"ו.

כ. מורכב - כ"ה בבאה"ט סי' רכ"ו, ערלה - עי' בהג' רעק"א שנסתפק בזה כיון שאי אפשר ליהנות מפריה, ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ג ס"ב ובכף החיים כתבו שאין לברך, אך ברב פעלים ח"ג ס"ט ובשו"ת דובב מישרים ח"ג ס"ה כתבו שאפשר לברך.

כא. חסד לאלפים סי' רכ"ו.

כשלא בירך בדאיה ראשונה

ח. אע"פ שלא בירך בשעת ראיה ראשונה יכול לחזור ולברך כשיראה פעם אחרת^{כב}.

ט. כתב החיד"א בעבוה"ק (ח"א אות קצ"ט) "מאד יתעצם בכוונתו בברכה זו, שהיא לתיקון הנשמות שהם מגולגלות בעצי השדה והעשבים בזמן הזה, ויבקש עליהם רחמים" עכ"ל. וכתב בספר אליה רבה "הנזהר בברכה זו עליו נאמר (בראשית כ"ז כ"ז) ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ד' ויתן לך וגו'".

כב. מ"ב שם סק"ה בשם תשובת מהרי"ל סי' קמ"ג, אבל בקיצושו"ע סי' ס' סעיף א' כתב שיש אומרים דאם לא בירך בפעם הראשונה שראה שוב לא יברך, וכ"כ בחיי אדם ס"ג ס"א.

